

Jakten på den jämlika skolan

VESNA PREKOPIC

arenaidé

JAKTEN PÅ DEN JÄMLIKA SKOLAN

© Arena Idé 2018

Rapporten kan laddas ner från www.arenaide.se/rapporter

Foto omslag: Pixabay

VESNA PREKOPIC
är tidigare rektor och ledarskribent på Dagens Arena.

Innehåll

I. Inledning – En personlig berättelse om skolans omöjliga förutsättningar	6
II. Hur hamnade svensk skola där den är i dag?	8
III. Jakten på den jämlika skolan	11
1. <i>Låt staten styra pengarna</i>	12
2. <i>Få bort marknaden från skolan</i>	17
3. <i>Ta bort aktiebolagen som skolhuvudmän</i>	21
4. <i>Slopa etableringsrätten</i>	23
5. <i>Gör betygen rättssäkra och likvärdiga</i>	25
6. <i>Kön ska inte spela roll för att lyckas</i>	29
7. <i>Integrera nyanlända elever</i>	32
8. <i>Bryt den pedagogiska segregationen</i>	35
9. <i>Läraryrket måste åter bli ett högstatusyrke</i>	39
10. <i>Stärk elevhälsan</i>	44
IV. Sammanfattande reflektion: den ojämlika skolan handlar om klass	46
Referenser	48

I. Inledning – En personlig berättelse om skolans omöjliga förutsättningar

Under läsåret 2015/2016 var jag rektor för Fryshuset Grundskola Västra i Stockholmsförorten Kista. Jag tog mig an uppdraget att leda denna nystartade skola med skollagens och läroplanens definition av likvärdighet som utgångspunkt: alla ska ha lika tillgång till utbildning, kvaliteten ska vara lika hög på alla skolor, och varje skola ska sträva efter att kompensera för de olika förutsättningar eleven har att ta till sig utbildning. Målbilden 100 procent gymnasiebehöriga elever efter årskurs 9 var den enda tänkbara att ha. Jag tackade ja till jobbet som rektor med övertygelsen om att vår skola skulle göra skillnad i närsamhället. Vår skola skulle visa att likvärdig utbildning är möjligt även i en utsatt förort. Vår skola skulle visa att den sammanflätade skolsegregationen och boendesegregationen inte behövde betyda något för elevernas kunskapsutveckling. Vår skola skulle visa att oavsett var en skola ligger så ska den klara att ge eleverna alla de erfarenheter, kompetenser och kunskaper som skollagen och läroplanen kräver. Segregation i sig är förkastligt, men strunt samma om skolan är segregerad elevsammansättningsmässigt, så länge eleverna går ut med minst E i betyg i alla sina ämnen. Tänkte jag.

Men om det var något jag lärde mig under detta läsår var det att det faktiskt spelar roll var elever bor, vilken familjebakgrund de har och var deras skola ligger. Mitt uppdrag som rektor var i praktiken omöjligt med de förutsättningar som gavs. Det spelade ingen roll hur mycket jag och all personal arbetade med att få skolan att vara en lugn och trygg plats där elevernas kunskapsutveckling skulle vara i fokus. Med elever som i flera fall låg två skolår efter kunskapsmässigt borde varje minut under skoldagen ha ägnats åt undervisning, men alltför mycket av den tiden fick läggas på att försöka skapa en studiemiljö där någon undervisning alls kunde ske. Elever som högljutt klev in i och ut ur klassrummet när de ville och som vid tillsägelse svarade med verbala kränkningar och hot, slagsmål och skadegörelse på och utanför lektionstid. Ständiga möten med föräldrar, polis och socialtjänst. Fostransuppdraget tog över kunskapsuppdraget. Vi räckte inte till för att vår organisation inte var rustad för att ta hand om så många elever med så stora behov, både sociala och inlärningsmässiga. När jag frågade eleverna om deras tidigare skolgång berättade samtliga om stökiga miljöer i och utanför klassrummet. Nästan alla elever var födda och uppvuxna i Sverige, men nästan ingen identifierade sig som svensk. När jag slutade var jag övertygad om att en segregerad skola aldrig kan vara en jämlik skola.[1]

Vem är skolan till för? Som jag ser det är svaret enkelt – skolan är i första hand till för eleverna, och i förlängningen för samhället. I skolan ska alla elever få lika goda förutsättningar att efter avslutad skolgång kliva ut som vuxna, fullvärdiga samhällsmedborgare, som har samma makt och möjlighet att forma sina egna liv och samhället som andra. På så sätt är skolan också till för att vårt demokratiska samhälle ska kunna fortleva. Men i dag

1 Jag har skrivit om mina erfarenheter från läsåret i Kista/Husby i *Magasinet Arena*, nr 6 2016.

är detta inte självklart. Motiven för att driva och leda en skola kan vara att testa pedagogiska idéer, att förverkliga en organisations ideologiska vision, eller helt krasst att tjäna pengar. Det kan vara en mängd olika saker som i praktiken sätter eleven och dennes livschanser i andra hand. Därför är det allt viktigare att påminna om att skolan först och främst är till för eleven.

Vad är då en jämlik skola? I teorin är det att tillgången till utbildning och utbildningens kvalitet ska vara lika för alla elever på alla skolor. Det är att skolsystemet ser till att ingen elev ges sämre förutsättningar att klara skolan än någon annan beroende på bostadsort, familjebakgrund och individuella behov, vare sig de är inlärningsmässiga eller sociala. I praktiken är den svenska skolan långt ifrån jämlik. Och ojämlikheten ökar. De senaste siffrorna från Skolverket (hösten 2017) visar att 17,5 procent av eleverna som gick ut årskurs 9 under vårterminen 2017 inte blev behöriga till gymnasiet, en försämring med 0,6 procentenheter sedan föregående läsår. Siffrorna visar också att elever med högutbildade föräldrar har 17 procentenheter högre behörighet än elever vars föräldrar har kortare utbildning: bland elever som har föräldrar med lång eftergymnasial utbildning är andelen som får gymnasiebehörighet 95,1 procent, mot 78,1 procent bland elever som har föräldrar med högst gymnasieutbildning.^[2]

Under 2017 har jag haft förmånen att för Arena Idé göra podden *Jakten på den jämlika skolan*. Under ett år har jag samtalat med forskare, skolledare, pedagoger, statsråd, fackliga företrädare, journalister, lärare och elever om deras syn på vad en jämlik skola är och vad som krävs för att skapa en jämlik skola. Det har varit en ynnest att få ta del av alla intressanta och kloka perspektiv som kommit fram under inspelningen av podden. Fler än en gång har jag studsat till av insikten att ingenting egentligen är nytt under solen, vare sig frågorna eller svaren på varför vi har en ojämlik skola och vad som går att göra åt det. Om man nu vill göra något, som nationalekonomen och skolforskaren Jonas Vlachos uttrycker det i ett av poddavsnittet.^[3]

Poddens innehåll ligger delvis till grund för denna rapport. Rapporten vill lyfta den jämlika skolan som den viktigaste utmaningen för vårt samhälle. Vi vet egentligen redan allt vi behöver veta. Statistiken, rapporterna, utredningarna och avhandlingarna finns där ute och under ett års tid har jag läst och lyssnat för att komma fram till detta enkla: Det som krävs är att ansvariga politiker, huvudmän och skolpersonal systematiskt börjar omsätta befintlig kunskap i handling. De måste ge sig ut på jakt efter den jämlika skolan.

Denna rapport kommer att beskriva de viktigaste frågorna och utmaningarna som jakten på den jämlika skolan medför. Rapporten kommer också att presentera några förslag på vad som borde ligga högst på den skolpolitiska dagordningen. Det är dags att sluta *prata* om jämlik skola och i stället *göra* skolan jämlik.

2 Skolverket (2017), "Stora skillnader i gymnasiebehörighet mellan elevgrupper", pressmeddelande 2017-09-28.

3 Podd *Jakten på den jämlika skolan*: avsnitt 5 "Likvärdigheten brister när systemen brister – samtal med Jonas Vlachos och Johanna Jaara Åstrand", publicerad 2017-06-01.

II. Hur hamnade svensk skola där den är i dag?

Den svenska skolan blir allt mer ojämlik. I den senaste Pisa-mätningen syns en liten förbättring i resultaten, men likvärdigheten fortsätter att minska och skolans förmåga att kompensera för elevernas sociala bakgrund blir allt sämre.^[4] Även den senaste Timms-undersökningen visar att det i Sverige spelar stor roll vilka hemförhållanden eleven har för dennes skolprestationer, och att denna skillnad har ökat.^[5]

Skolans polarisering avspeglar på många sätt samhällets polarisering. I Sverige vidgas klassklyftorna och ojämlikheten ökar, ekonomiskt, utbildningsmässigt och boendemässigt.^[6] Det gör skolans kompensatoriska uppdrag allt viktigare, och allt svårare. Från folkskolans införande 1842 har den svenska skolan tagit steg för steg mot att bli mer jämlik, inte minst genom att den obligatoriska och kostnadsfria folkskolan förlängdes. Först till sex år, sedan till sju år 1936, och sedan 1962 till nio års allmän grundskola. Under 1990-talet förändrades skolans styrsystem, från att ha varit regelstyrt till att bli mål- och resultatstyrt och en mängd beslut fattades som bidragit till att göra skolan mindre jämlik. Göran Perssons kommunalisering av skolan klubbades i riksdagen 1989 och genomfördes 1991. Kommunaliseringen innebar att kommunerna helt och hållet övertog arbetsgivaransvaret för lärarna, vilket var en del i strävan att ge kommunerna ett samlat ansvar för skolans verksamhet. Organisering, utvärdering och kompetensutveckling låg nu på kommunernas bord. De pedagogiska frågorna skulle lärare och rektorer ta hand om själva. Under 1990-talet togs beslut om etableringsrätt för friskolor, fritt skolval till både kommunala och fristående skolor och skolpeng med en viss summa pengar per elev som följer med eleven till den valda skolan. Fristående skolor fick ekonomiska bidrag för att kunna bedriva verksamhet enligt samma förutsättningar som kommunala skolor. Samtidigt fick aktiebolag tillstånd att driva skolor, och skollagens bestämmelser behövde inte gälla för fristående skolor.^[7] På 1990-talet byttes riktade skolbidrag ut mot generella kommunbidrag, och nya läroplaner och ett nytt målrelaterat betygssystem infördes.

Det nya skolsystemet låg i fas med resten av samhällsutvecklingen – individen hissades, kollektivet dissades. Skolan skulle inte skilja sig från något annat område i samhället, utan skulle också konkurrensutsättas. Det nya moderna skulle slå ut det gamla förlegade. Genom ett system byggt på konkurrens skulle skolor tvingas erbjuda enbart det bästa möjliga för att kunna överleva på marknaden, vilket i förlängningen skulle ge alla elever möjlighet att få en kvalitativ utbildning – skolor som inte höll måttet skulle inte ha kvar några elever och utan elever ingen verksamhet. Dessutom skulle konkurrensen göra skolväsendet mer kostnadseffektivt. Såväl denna

4 Skolverket (2016), "Svenska elever bättre i Pisa", pressmeddelande 2016-12-06.

5 Skolverket (2016), "Elever bättre i matematik och naturvetenskap", pressmeddelande 2016-12-29.

6 Pelling, Lisa och Marcus Strinäs (2016), *Jämlikhetsskapande integration – En handlingsplan i tio punkter*, rapport från Arena Idé, Stockholm 2016.

7 Detta gällde fram till 2010.

som andra rapporter visar att knappt någon av dessa eller andra förhoppningar har besannats.^[8]

Min uppfattning är att den svenska skolan kommer att fortsätta vara ojämlik så länge grundproblemet kvarstår: att skolan ses som en plats för köpare och säljare av mer eller mindre bra produkter. Likvärdigheten blev inte bättre av att marknaden kom in, den blev sämre. Det fastslår ett flertal forskare i en nyutkommen bok, *Skolan, marknaden och framtiden* (2018), som visar på konsekvenserna av att utbildning ses som just en vara, skolan som producent av varan och eleverna som konsument.^[9] Slutsatsen de drar är att det fria skolvalet bidrar till ökad segregation och deprofessionalisering av läraryrket, vilket bidrar till minskad likvärdighet.

Hans Grönqvist och Susan Niknami visar i rapporten *Ankomst och härkomst – en ESO-rapport om skolresultat och bakgrund* (2017) att det finns stora skillnader mellan elever som är utrikes respektive inrikes födda, och att skillnaderna till viss del kan förklaras av skolvalet. Enligt rapporten, som jämfört studieresultat mellan inrikes och utrikes födda elever under perioden 1988 till 2014, visar sig cirka 90 procent av de inrikes födda eleverna uppnå gymnasiebehörighet, medan siffran för utrikes födda är omkring 65 procent. Ett gap på 25 procentenheter. Rapporten presenterar beräkningar som visar att föräldrars socioekonomiska bakgrund och var familjen bor spelar stor roll för storleken på studiegapet. Om inrikes och utrikes födda elever hade haft föräldrar med liknande socioekonomisk bakgrund och bott i samma område hade nästan hela studiegapet försvunnit, visar rapportförfattarna. Vilken samhällsklass eleven kommer ifrån spelar roll för vilken skola eleven går i. Elever med utländsk respektive svensk bakgrund bor ofta i olika områden och går därmed i olika skolor. Forskning visar att det fria skolvalet förstärker segregationen, genom att elever med svensk bakgrund aktivt sökt sig bort från kommunala skolor som har en hög andel elever som är utrikes födda eller har många elever med utländsk bakgrund.^[10]

Nu står vi i ett läge där de förslag som förs fram för att förbättra skolans ojämlika status handlar om att försöka justera de negativa konsekvenser som 1990-talsreformerna orsakat.

Regeringen har bestämt sig för att göra en jämlikhetssatsning på 6 miljarder kronor till skolor i utsatta områden. Frågan är om det verkligen blir de med störst behov som kommer använda sig av dessa pengar. Resurserna ska visserligen viktas med hänsyn till elevernas socioekonomiska bakgrund. Det är både utmärkt och nödvändigt och går helt i linje med Skolkommisionens förslag. Men det måste också följa mycket tydliga rekommendationer, eller till och med direktiv, för varje skola som tar del av stödet för hur pengarna ska användas samt hur åtgärderna ska följas upp.

I ett system som tillåter vinstdrivande skolor räcker det dessutom inte

8 Ett uppmärksammat exempel är SNS-rapporten *Konkurrensens konsekvenser* (2011), red. Laura Hartman.

9 Debattartikel av Andreas Fejes, Magnus Dahlstedt m.fl. som sammanfattar bokens slutsatser, "Systemet med fritt skolval måste bytas ut", publicerad i *Svenska Dagbladet* 2018-01-21.

10 Arevik, Niklas (2013), "Ökad skolsegregation föräldrarnas fel", *Lärarnas tidning* 2013-11-13. Intervju med professor Bo Malmberg om en forskningsstudie som visar på negativa skolvalseffekter.

med att dela ut resurserna med hänsyn till elevernas bakgrund och behov. Hur ska staten förhålla sig till exempelvis koncernen Internationella Engelska Skolan som skulle kunna söka det statliga stödet, trots att de redovisade en vinst efter skatt på 152 miljoner för räkenskapsåret 2016/2017, varav 45,7 miljoner föreslås som aktieutdelning?^[11]

Det är för mig absurt att de som redan har ska få ännu mer, när varje skattekrona borde gå till de skolor och huvudmän som verkligen behöver alla resurser som står till buds.

11 Jag har skrivit om detta i "Skolsatsning utan krav riskerar likvärdigheten" i *Dagens Arena* 2017-09-24.

III. Jakten på den jämlika skolan

Vad är Sverige om vem du kan bli åter begränsas av var du bor och vilken familj du växer upp i?

Utbildningsminister Gustav Fridolin, ur tal på den nationella Likvärdighetskonferensen i Stockholm 2017-11-14

Alla politiska partier är eniga om att det råder ojämlikhet i svensk skola, men det skiljer mycket i vad man vill göra åt det och på vilket sätt. Många menar att 1990-talets skolreformer mycket tydligare måste ifrågasättas och praktiskt börja åtgärdas. Vissa delar i dagens ojämlika skolsystem är svårare att få bukt med än andra, vissa delar skulle gå att åtgärda enkelt, alla skulle kräva såväl tålamod som innovationsförmåga och möjlighet att arbeta långsiktigt. Men finns viljan, finns förändringsmöjligheterna?

Det är lätt att bli desillusionerad när man letar i skoldebattens arkiv. I många år har skolan varit en högprioriterad fråga för politiken: sjunkande resultat och ökande ojämlikhet har lyfts som en oacceptabel utveckling som måste åtgärdas. Ändå tycks det vara samma saker som debatteras år ut och år in. Resultaten som sjunker, könsskillnaderna som tycks konstanta, betygssystemet, lärarkrisen och likvärdigheten som minskar. Den jämlika skolan framstår allt mer som en utopi, för stegen som tas för att komma dit är försvinnande små. Om de tas alls: i ett individualistiskt samhälle där den personliga valfrihetens princip är så upphöjd att det inte går att ifrågasätta den, är det svårt att få gehör för en mer solidarisk och kollektivt jämlik skolpolitik, en politik som utgår från alla elevers rätt till god utbildning i stället för näringslivets rätt att starta nya företag för vissa elever, i vissa områden. Skolan måste ses som en viktig del i vårt gemensamma demokratiska samhällsbygge, där *varje* elevs utveckling är en grundbult för individens och i förlängningen samhällets utveckling. På så sätt är skolan till för elevernas bästa, samtidigt som den är till för samhällets bästa.

Nedan följer ett antal nödvändiga förändringsområden inom skolan som blivit tydliga i poddsamtalen, områden som kräver ett kraftfullt agerande från politiskt håll. Mycket av den problematik som skolan brottas med är sammankopplat med andra samhällsfrågor, vilket gör att den jämlika skolan är en politisk fråga i vid mening. Under ett års jakt på den jämlika skolan, i mina möten med skolforskare, politiker och representanter för skolan, har jag identifierat några områden som kräver kraftfullt agerande. Jag har sammanfattat dem i tio punkter. En att göra-lista för en jämlik skola.

1. Låt staten styra pengarna

Vi är alldeles för dåliga på att rikta resurserna dit de bäst behövs. Det handlar alldeles för mycket om att kommunernas förmåga och kommunernas ambition styr, inte elevernas behov.

Lärarnas Riksförbunds ordförande Åsa Fahlén i *Jakten på den jämlika skolan*, poddavsnitt 3 "Staten, skolan och styrningen".

Det är en vanlig missuppfattning att staten hade totalt ansvar för skolan före kommunaliseringen. Ansvaret har alltid varit delat, men i början av 1990-talet flyttades en mycket stor del av ansvaret för skolan till kommunerna:

- a) *arbetsgivaransvaret* för lärarna lades på kommunen (anställningsvillkor och lön)
- b) *finansieringen* slutade detaljregleras av staten 1990 (*hur* pengarna skulle användas) och 1993 fick kommunerna beslutanderätt över hur stor del av budgeten som skulle läggas på skolan (alltså *hur mycket* som kommunen ville satsa på skolan)
- c) *målstyrning* innebar att kommunerna och skolorna fick bestämmanderätt över hur de skulle arbeta med de statligt formulerade målen för skolan.

Själva idén med kommunaliseringen var att makten över skolans verksamhet skulle komma närmare kommunerna och professionen, och att utfallet skulle förbättras när hänsyn lättare kunde tas till lokala förutsättningar. Makten och ansvaret för mål- och resultatuppfyllelsen delegerades till lärare och rektorer på enskilda skolor, för att de skulle få större frihet att bestämma över sitt arbetssätt och metoder i undervisningen.

Dåvarande skolminister Göran Persson skrev 1990 i ansvarspropositionen att "En mål- och resultatorienterad styrning av skolan innebär enligt mitt sätt att se att staten anger nationellt giltiga mål och riktlinjer för arbetet i skolan. Allas rätt till likvärdig utbildning är grundläggande för skolpolitiken. Det innebär att samma mål och riktlinjer skall gälla för alla skolor".^[12] Från en centraliserad regelstyrning gick skolan över till en decentraliserad målstyrning. Det poängterades särskilt i ansvarspropositionen att beslutsrätten inte skulle fastna hos politikerna i kommunen och att: "kraften i skolans utveckling nu måste sökas i klassrummen och i den enskilda skolan. Det är lärarnas och skolledarnas erfarenheter och professionalism som måste tas tillvara."^[13]

Ja, visst, målen skulle vara desamma, men redan här infinner sig ett frågetecken om förutsättningarna för en nationellt likvärdig skola. Kommunerna fick ansvar för att nå dessa mål på det sätt som de själva fann mest lämpligt, utifrån den budget de själva fann tillräcklig. Är det inte enkel matematik? Kommun med bra ekonomi = kommun med bättre förutsättningar

¹² Regeringens proposition 1990/91:18, s. 20, avsnitt "En mål- och resultatorienterad styrning av skolan", inskannat dokument på regeringens hemsida.

¹³ Ibid., s. 23.

att satsa på skolan. Kommun med dålig ekonomi = kommun med sämre förutsättningar att satsa på skolan.

I slutet av 1990-talet och början av 2000-talet började styrningen svänga igen och kom att präglas av ett mellanting mellan centralisering och decentralisering, nämligen centraliserad resultatstyrning. Där är vi fortfarande i dag men med allt fler inslag av regelstyrning, som dessutom ska samspe- la med existensen och konsekvenserna av skolpengssystemet och det fria skolvalet.

”Så här i efterhand kan man fråga sig om felet med kommunaliseringen var att decentraliseringen inte gick tillräckligt långt. I stället för att skolor- na fick chansen att utvecklas på en grund av professionellt och praktiskt kunnande, hamnade besluten på den administrativa nivån”, resonerar pro- fessor emeritus Jan Thavenius i tidskriften *Skola och Samhälle*.^[14]

Kommunalt eller statligt ansvar?

Av riksdagspartierna är det Liberalerna, Vänsterpartiet och Sverigedemokra- terna som vill att staten tar fullt ansvar för skolan och även Lärarnas Riks- förbund är för ett förstärkt. Men vad betyder det egentligen? Och vad säger förespråkarna för det kommunala huvudmannaskapet om för- och na- ckdelar med ett statligt respektive kommunalt ansvar för skolan som helhet?

Staten styr redan

Som redan konstaterat styr staten redan över ett antal olika verktyg som syftar till att styra skolan mot de nationella målen. Exempel på detta är:

- nationella prov
- riktade statsbidrag
- karriärtjänster (påverkar lön och arbetsvillkor)
- skolinspektionens mandat
- lärarutbildningen.

När det gäller finansieringen har regeringen varit tydlig med att resurser- na måste hamna där de gör mest nytta. Regeringen beviljade i november 2017 via Skolverket statsbidrag för ökad jämlikhet till 352 huvudmän om totalt 500 miljoner.^[15] Dessa ska kunna användas till exempelvis löner, fortbildning och läromedel, i syfte att få fler elever att klara behörighetsk- raven till gymnasieskolan. 500 miljoner är avsatta även för 2018. Ett prob- lem med riktade statsbidrag är dock att de inte alltid hamnar där de borde. I Riksrevisionens granskning av var statsbidragen hamnar konstaterades just detta, eftersom huvudmannen både söker bidragen och fördelar dem:

Men även om möjligheten existerar finns det praktiska skäl till att de specialdestinerade bidragen i praktiken inte alltid används för att förstärka de delar av verksamheten där behoven av resurser är större. Huvudman- nens storlek är en faktor som har betydelse. En kommunal huvudman i en större stad kan antas ha en stor spännvidd i sin verksamhet sett till

14 Thavenius, Jan, ”Vem kan man lita på?”, *Skola och Samhälle* 2012-11-15.

15 Utbildningsdepartementet (2017), *Svensk författningssamling förordning (2017:818) om statsbidrag för ökad jämlikhet i grundskolan*, utfärdad 2017-06-29.

resultat och behov av resurser. En annan faktor som påverkar bidragens kompensatoriska effekt är att den upplevda nyttan av bidraget inte är tillräcklig i förhållande till den kostnad som uppstår för huvudmannen. För en bidragssatsning som Lärarlyftet II kan den låga nivån på bidraget göra att huvudmän med små ekonomiska och administrativa resurser väljer att avstå. Konsekvensen blir då att skolor som har stora behov av resurser för till exempel kompetensutveckling ändå blir utan bidrag. Även frågan om hur drivande rektorerna är när det gäller att söka bidrag (i samråd med huvudmannen) spelar in, och kan leda till att det i första hand är skolor som redan arbetar effektivt som får ta del av bidragen.^[16]

Var bidragen hamnar och hur de används riskerar alltså att bli godtyckligt. Just finansieringen nämner Åsa Fahlén från Lärarnas Riksförbund som något av det viktigaste att förändra för en ökad likvärdighet. Resurserna måste riktas dit de bäst behövs och det kan inte vara kommunernas förmåga och ambition som ska styra resursfördelningen, utan elevernas behov, säger hon i poddavsnittet "Staten, skolan och styrningen".^[17] Statlig styrning hänger ihop med detta. Det behövs ett statligt ramverk som talar om *vad* som ska göras, men *hur* det ska gå till ska lärare och rektorer själva besluta. Det ska inte spela någon roll vilken skola elever går på när verksamheten ska organiseras, därför är till exempel en studieindeldad skola och garanterad undervisningstid något positivt, enligt Åsa Fahlén, och hon påpekar i vårt poddsamtal hur olika det ser ut i dag:

Brist på nationell styrning gör att lärarna och eleverna får väldigt olika förutsättningar, och de här olika förutsättningarna baseras väldigt sällan på pedagogiska orsaker utan det handlar mer om ekonomi eller lokaler, schemaförutsättningar, så att en elev på ett gymnasium kan få 72 timmar på en kurs medan en annan elev på ett annat gymnasium i samma kurs får 92.^[18]

I rapporten *Undervisningstiden i gymnasieskolan – En undersökning av gymnasieskolans viktigaste resurs*^[19] (2013) har Lärarnas Riksförbund ställt frågor till 1 000 gymnasielärare om hur mycket undervisningstid som läggs ut i de gymnasiegemensamma ämnenas första 100-poängskurser och den visar att spridningen är stor i hur mycket undervisningstid eleverna får. En tredjedel uppger att 80 eller färre timmar läggs ut i 100-poängskurserna och bara fem procent uppger att mer än 100 timmar läggs ut. Det framkommer också att elevernas behov i liten utsträckning styr hur undervisningstiden fördelas samt att tre av fyra lärare anser att en fast timplan skulle förbättra måluppfyllelsen.

16 Riksrevisionen (2014), granskning 2014:25 *Specialdestinerade statsbidrag – Ett sätt att styra mot en mer likvärdig skola?*, s. 11, Stockholm 2014.

17 Podd *Jakten på den jämlika skolan*, avsnitt 3 "Staten, skolan och styrningen", publicerad 2017-04-26.

18 Podd *Jakten på den jämlika skolan*, avsnitt 3 "Staten, skolan och styrningen", publicerad 2017-04-26.

19 Lärarnas Riksförbund (2013), *Undervisningstiden i gymnasieskolan – En undersökning av gymnasieskolans viktigaste resurs*, rapport 2013-10, Stockholm.

Sveriges Kommuner och Landsting

Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) tror inte att skolan blir bättre av att staten tar över ansvaret, utan framhäver vikten av lokal kunskap som grund för de åtgärder som behövs för skolans kvalitetsarbete.^[20] Kommunerna gör säkert sitt bästa utifrån sina förutsättningar för att skapa en jämlik skola. Men jämlikheten och likvärdigheten blir lidande när systemet i slutändan ändå bygger på hur enskilda partier och politiker väljer att prioritera sina resurser. Ett exempel är Södertälje kommun som har många utmaningar i kommunen, men som vägrar sätta några sparkrav på skolan.^[21] I den på flera sätt jämförbara grannkommunen Botkyrka däremot är beslut fattat om att utbildningsförvaltningen ska spara 48 miljoner under 2018, cirka två procent av utbildningsnämndens totala budget.^[22]

SKL tar sitt uppdrag att stötta kommunerna på allvar. På hemsidan kan man läsa att ”SKL leder flera satsningar som handlar om att utveckla skolan för att uppnå bättre och varaktiga resultat. Nära hälften av Sveriges kommuner deltar i en eller flera av de satsningar vi driver”.^[23] Frågan blir vad som får resterande hälft att inte delta, har de inga förbättringsbehov eller brister ambitionen att utvecklas? Problematiken är densamma som med de riktade statsbidragen – risken är att vissa kommuner blir helt utan beroende på hur mycket tid och engagemang huvudmannen själv lägger på sitt utvecklingsarbete och bidragssökande.

New public management (NPM)

Andra utmaningar med styrningen av skolan handlar inte om huvudmannaskapet, det vill säga om det är kommunen eller staten som ska styra, utan mer om vilken styrningsfilosofi som ska råda. Under de senaste decennierna har styrning av offentlig verksamhet i Sverige påverkats av den styrningsfilosofi som brukar kallas new public management (NPM). Enkelt förklarat är tanken med NPM-inspirerad styrning att effektivisera offentlig verksamhet med hjälp av metoder från det privata näringslivet.

New Public Management-inspirerade styrsystem har bidragit till ökat fokus på resultat, mätning och managementstyrning, och har lett till konkurrensutsättning och marknadisering av den offentliga sektorn.^[24] I skolans värld har NPM inspirerat utformningen av mål- och resultatstyrningen.

Statsvetaren och professor emeritus Leif Lewin hänvisar i en artikel till Lena Lindgrens beskrivning av NPM i skolan som ett utvärderingsmonster, ett system som binder lärarna vid datorn för administration och dokumentation i stället för undervisning.^[25] Förenklat hamnar kvantitet

20 SKL (2017), ”Fördelarna med kommunal styrning”, publicerad 2017-05-29 på <https://skl.se/skolakulturfritid/skolaforskola/nyhetsbrevskolaochforskola/skltyckerskola/fordelarnamedkommunalskola.12075.html>.

21 Tottmar, Mia, ”I Södertälje pekar siffrorna åt rätt håll”, *Dagens Nyheter* 2017-10-23.

22 Sjögren, Anna, ”Facken larmar om tuffa sparkrav”, *Södra sidan* nr 25/2017.

23 SKL (2016), ”SKL:s satsningar, utveckla skolan, hemsidetext publicerad 2016-08-22, <https://skl.se/skolakulturfritid/skolaforskola/sklssatsningarutvecklaskolan.95.html>

24 Lewin, Leif (2014), *Staten får inte abdikera – om kommunaliseringen av den svenska skolan*, s. 52, SOU:2014:5.

25 Lewin, Leif (2017), ”New Public Management var ett misstag”, *Skola och Samhälle* 2017-02-06.

framför kvalitet, med det mätbara i fokus. Civilminister Ardalan Shekarabi beskriver det så här:

De marknadsorienterade styrmodellerna har resulterat i en ökad administrativ börda och byråkratisering i form av återrapporteringskrav och olika typer av granskningsmodeller som kräver en stor insats från medarbetarna. Därmed begränsas kvalitetsutvecklingen eftersom medarbetarna får mindre tid för sådant de faktiskt är anställda för, till exempel att undervisa.^[26]

Kontroll säkrar inte alltid kvalitet och goda resultat. Tvärtom har minskad detaljstyrning visat sig öka kvalitet, effektivitet och arbetsglädje och i stället för marknad eller byråkrati har tillitsstyrning blivit ett nytt begrepp som nu sprider sig, även in i skolan.^[27]

Att göra:

Slopa new public management som styrningsfilosofi

Det måste finnas andra sätt för kommunerna att uppnå kostnadseffektivitet utan att det ska behöva drabba skolans möjligheter att nå sina övriga mål. Hitta dem!

Allt behöver inte dokumenteras, kontrolleras och mätas. Lita på att professionen, lärare och rektorer, vet vad de gör och att de dokumenterar det som är nödvändigt för elevernas kunskapsutveckling.

Staten måste styra mer över skolans finansiering

Decentralisering i all ära, men olika kommuner har olika förutsättningar att klara de nationella, statligt formulerade målen för skolan. Det måste finnas ett nationellt helhetsperspektiv på samtliga skolors behov som staten sedan skapar förutsättningar för att möta. Det får inte vara ett lotteri, där elever får helt olika förutsättningar beroende på om de bor i kommuner som väljer att satsa resurser på skolan eller inte.

Staten måste fastställa ett gemensamt ramverk för utbildningens kvalitet

Det finns mycket som skulle kunna regleras av staten för att skapa en större grad av nationell likvärdighet. Ett enkelt steg mot en jämlik skola är att, som regeringen beslutade om under 2017, införa en garanterad undervisningstid på låg-, mellan- och högstadiet. Inför samma undervisningstidsgaranti för gymnasiet med nationella miniminivåer för elevernas kurs-er. Och varför inte sätta ett tak för antal elever per klass?

26 Bengtsson, Per (2015), "Regeringen vill styra bort från NPM", *Pedagogiska magasinet* 2015-03-03.

27 Bringselius, Louise och Bo Rothstein (2017), "Tillit till medarbetarna ökar både effektivitet och kvalitet", *Dagens Nyheter* 2017-12-16.

2. Få bort marknaden från skolan

Kundvalsmekanismerna har ju inte funkat på det sätt som man trodde. Man trodde att folk kommer rösta med fötterna och så kommer de dåliga skolorna att slås ut och det är ju bara att konstatera att så är det ju inte.

Statssekreterare Erik Nilsson i *Jakten på den jämlika skolan*, poddavsnitt 10 "Skolan som en del av en större jämlikhetsvision".

Det finns hos vissa politiker en tendens att utmåla kommunaliseringen som den stora boven i skolans ojämlikhetsdrama. De verkar utgå ifrån att bara staten går in och styr upp skolor, rektorer och lärare så kommer allt att bli bättre. Inte minst Liberalerna har "Återförstatliga skolan!" som stridsrop. Jan Björklund brukar då och då anklaga kommunpolitikerna för inkompetens när det gäller att sköta sitt uppdrag som skolhuvudman och han har flera år i följd motionerat i riksdagen för att staten bör ta över ansvaret för skolan.^[28] Björklund ser kommunaliseringen som huvudorsaken till skolans bristande likvärdighet, men varken i den senaste motionen eller i de två föregående årens motioner nämner han med ett ord att det finns en annan viktig, om inte viktigare, orsak till svensk skolas negativa utveckling.^[29] Den stavas marknadsisering.

Skolvalet

Rent teoretiskt kan man tänka sig att skolvalet skulle kunna leda till såväl en utjämning som en ökning av skillnaderna mellan elevers skolresultat. Olika forskare hävdar olika saker. Forskarna Karin Edmark, Markus Frölich och Verena Wondratschek har i en studie publicerad år 2015 undersökt hur ett aktivt skolval har påverkat elever från socioekonomiskt svaga förhållanden. De hittar inte något stöd för att elever från mer utsatta förhållanden förlorat på skolvalsreformerna. De ser att effekterna är positiva men små, eller noll, beroende på utfall och specifikation, för alla grupper av elever. Ett slopande av skolvalssystemet skulle därför inte vara ett sätt att förbättra studieresultaten för någon grupp av elever, anser de.^[30] Omvänt skulle man kunna argumentera för att ett avskaffande av det fria skolvalet inte heller skulle försämra resultaten. Det finns andra studier som visar att segregation inte spelar så stor roll för skolresultaten, men påverkar andra viktiga aspekter av livet, som att vidga elevernas sociala vyer.^[31]

28 I motion 2017/18:520 "En statlig skola för likvärdighet" skriver Jan Björklund med flera att "Liberalernas uppfattning är att kommunaliseringen av skolan i början av 1990-talet är huvudförklaringen till skolans minskade likvärdighet, försämrade kunskapsresultat samt försämrad arbetssituation och status för lärarna/.../Liberalerna anser att staten ska ta över hela huvudansvaret för skolan. Staten ska vara arbetsgivare för rektorerna och lärarna och ansvara för uppföljning så att eleverna får så mycket kunskaper som möjligt med sig".

29 Motion 2015/16:1467 "Förstatliga skolan" och motion 2016/17:1083 "Förstatliga skolan".

30 Edmark, Karin, Frölich, Markus och Verena Wondratschek (2015), "Det fria skolvalet – varken mirakel- medicin eller undergångsrecept", *Ekonomisk debatt*, nr 2 2015, årgång 43.

31 Brandén, Maria, Birkelund, Gunn Elisabeth och Ryszard Szulkin (2016), *Does School*

En grundläggande idé med skolvalet var att konkurrensutsättningen skulle få eleverna att välja bra skolor vilket skulle medföra att skolor med sämre kvalitet naturligt skulle försvinna från skolmarknaden. Så har det inte blivit, utan den tydligaste konsekvensen är att skolsegregationen har ökat. I avhandlingen *Att navigera på en skolmarknad. En studie av valfrihetens geografi i tre skolor* (2016) visar Anna Ambrose att det fria skolvalet utnyttjas av och gynnar de redan privilegierade. Var skolan ligger och andelen elever med invandrarbakgrund får resursstarka föräldrar/elever att välja eller välja bort skolan. Skolor med hög andel elever med invandrarbakgrund och skolor i socioekonomiskt svaga områden väljs nästan per automatik bort. Dessa faktorer spelar större roll än till exempel lärartäthet och betygsstatistik. En annan forskare, Håkan Forsberg, har i sin avhandling *Kampen om eleverna* (2015) kunnat visa att skolvalet inte påverkat den sociala rörligheten, trots att detta var en tanke med konstruktionen, i stället "är det kön och social bakgrund, alltså föräldrars yrke, utbildning och inkomst som påverkar vilken utbildning eleverna väljer".^[32]

En intressant aspekt av den kombinerade skol- och boendesegregationen är att på socioekonomiskt utsatta platser med hög arbetslöshet och/eller hög kriminalitet ser barn och unga att utbildning inte lönat sig, vilket bidrar till lägre utbildningsmotivation och större risk att inte gå ut gymnasiet. Forskning visar att det är fler unga som inte går ut gymnasiet om många vuxna med eftergymnasial utbildning i grannskapet inte är självförsörjande.^[33] I teorin är det just dessa ungdomar som skolvalet borde vara till för, men verkligheten är alltså något annat.

Skolpengen

Den viktigaste inkomstkällan för en skola är skolpengen, det vill säga den ekonomiska ersättning från kommunen som följer med varje elev till den skola eleven går på. Kommunen bestämmer hur stor ersättningen är för varje elev och summan kan skilja sig åt från kommun till kommun, till exempel kan skolpengen vara årskursbaserad eller skolformsbaserad. På gymnasiet skiljer sig skolpengen också åt mellan olika gymnasieprogram. Att ha ett system där varje elev ses som en vandrare påse pengar skapar ett flertal problem. Lärarförbundets Johanna Jaara Åstrand har åskådliggjort detta väldigt pedagogiskt i en debattartikel hösten 2016:

För att ta ett räkneexempel: I en kommun finns det sex klasser med 25 elever i varje. Det startar en fristående skola som lockar fem elever från varje klass. Den har en klasstorlek om 30 elever, medan det i de kommunala skolorna återstår 20 elever i varje klass. Konsekvensen blir att de kommunala klasserna får 20 procent mindre resurser, trots att kostnaden för lärare inte minskar. Den fristående skolans klasser däremot får 20 procent mer, trots att kostnaderna inte är högre. Kommunen lär

Segregation Lead to Poor Educational Outcomes? Evidence from Fifteen Cohorts of Swedish Ninth Graders, rapport 2016:4, Linköpings universitet.

32 Westerlund, Hanna (2015), Intervju med Håkan Forsberg i "Skolvalet förstärker sociala skillnader i Stockholm", *Stockholms Fria* 2015-12-30.

33 Gustafsson, Björn, Katz, Katarina och Torun Österberg (2017), "I socialt utsatta områden påverkas ungdomars utbildningsval av nedslående exempel", *Ekonomisk debatt*, nr 2 2017, årgång 45.

därför behöva öka skolpengen för att finansiera de egna sex klasserna, vilket leder till att också skolpengen för den fristående skolan höjs. Låt oss anta en höjning med tio procent för att möta de ökande kostnaderna. Då får de kommunala klasserna 88 procent av de ursprungliga resurserna. Samtidigt får den fristående skolans klass 50 procent mer.^[34]

Detta exempel visar hur absurt systemet är med individuell skolpeng. I stället kan man till exempel utforma ett skolpengssystem som bygger på antal klasser och kanske även sätta ett stopp för förflyttningar mellan skolor, som är ett intressant förslag från Åsa Fahlén i poddavsnittet "Staten, skolan och styrningen":

När du väl har fått en skolplats ska du också ha en skyldighet att stå kvar vid ditt val. Ett förslag från oss som vi kan tänka oss att diskutera, men som vi tycker är rimligt, är att man tittar på varje stadium. Du får välja till årskurs 1, till årskurs 4, till årskurs 7 och till gymnasiet.^[35]

Det finns flera poänger med detta förslag: Elever och deras föräldrar får signalen att även de åtar sig något när de väljer skola och rektorer och lärare kan planera mer långsiktigt för sin organisation och undervisning.

Att göra:

Förändra skolvalet

Det är svårt att backa bandet helt och ta bort möjligheten att göra egna val. Men det går att förändra det. Ta till exempel bort kötiden till fristående skolor och inför lottning i stället. Skolverket har också föreslagit kontrollerat skolval, där parametrar som socioekonomisk elevsammansättning vägs in i urvalsprocessen efter att alla elever gjort sina val, till exempel genom så kallade mjuka kvoter.

Bygg och rita bort segregationen

För lägre åldrar är det rimligt att anta att skolan väljs efter närhetsprincipen. Eftersom boendesegregationen påverkar en skolas elevsammansättning behöver det noga planeras var nya skolor ska byggas. Befintliga skolors sammansättning går att påverka genom att upptagningsområden ritas om när så behövs. Regeringen går redan i dessa tankar; enligt ett lagförslag som kommer 2018 ska alla huvudmän arbeta aktivt för att skolorna ska ha en allsidig social sammansättning.

Skolpengen i sin nuvarande form måste bort

En seriös skolverksamhet kan inte bygga på att varje enskild elev är likställd med en rörlig summa pengar. Det är självklart att det utnyttjas av vinstdrivna skolföretag. Inför i stället någon slags nationellt utformad skolpeng som utgår från vad varje elev/skola/kommun har för behov och

³⁴ Åstrand Jaara, Johanna, "Skrota skolpengen som ger friskolorna stora vinster", *Dagens Nyheter* 2016-09-28.

³⁵ Podd *Jakten på den jämlika skolan*, avsnitt 3 "Staten, skolan och styrningen", 2017-04-26.

förutsättningar.^[36] Skolpengen bör också trappas av i takt med sjunkande marginalkostnader, såsom exempelvis Lärarförbundet har föreslagit.^[37]

36 Detta föreslås till exempel i forskningsrapporten *Policyidéer för svensk skola* (2016) av Jan-Eric Gustafsson, Sverker Sörlin och Jonas Vlachos.

37 Åstrand Jaara, Johanna, "Skrota skolpengen som ger friskolorna stora vinster", *Dagens Nyheter* 2016-09-28.

3. Ta bort aktiebolagen som skolhuvudmän

Jag finner en viss tröst i att alla partier har på nåt vis fingrarna i syltburken när det gäller den här frågan. Det borde borge för att alla partier är rätt så pragmatiska och inställda på att lösa de här problemen och med lite skammens rodnad på kinderna säga att vi kanske bidrog till att det blev sämre, nu får vi kavla upp ärmarna och bidra till att det blir bättre.

Gymnasieminister Anna Ekström om 90-talets marknadsreformer, i *Jakten på den jämlika skolan*, poddavsnitt 6 "Går det fria skolvalet att förena med en jämlik skola?"

Vilka argument finns för att aktiebolag inte borde finnas i skolan? Det korta svaret är: Aktiebolag har ett enda mål med sin verksamhet – att gå med vinst. Det är inte i första hand visionen att utveckla skolan som samhällsinstitution eller att tillgodose förutsättningar för elevens skolframgång som styr verksamheten, det är vinstintresset. I en debattartikel i *Dagens Samhälle*^[38] våren 2016 skrev dåvarande gymnasieministern Aida Hadzialic och civilminister Ardalán Shekarabi ett kraftfullt inlägg mot skolföretag och mot den fria etableringsrätten:

Regeringen gör analysen att risken med de kommersiella aktörerna inom skolan är att de sätter vinst före kvalitet. Den fria etableringsrätten gör att kommunerna, som har det övergripande ansvaret för att samtliga elever erbjuds undervisning på grundskole- och gymnasienivå, inte kan reglera antalet skolor geografiskt eller styra utbildningsinnehållet. Att Sverige dessutom helt saknar reglering av vinstutdelning från de bolag som bedriver skolverksamhet innebär att skattepengar avsedda till utbildning i dag går till friskoleföretagens ägare.

Två år tidigare, i april 2014, skrev Socialdemokraternas partiledare Stefan Löfven tillsammans med Ibrahim Baylan, partiets dåvarande utbildningspolitiska talesperson och vice ordförande i riksdagens utbildningsutskott, ett liknande debattinlägg i *Aftonbladet*^[39], kanske lite skarpare till och med:

Nya fristående skolor som vid ansökan om att få starta väntas bidra till en ökad skolsegregation ska inte ges tillstånd. Elever och föräldrar ska också fortsättningsvis kunna välja skola, men riskkapitalbolag ska inte längre fritt kunna etablera fristående skolor.

Utspel som dessa är glädjande, men de måste följas av handlingskraft också. I januari 2018 togs ett första steg till en förändring när regeringen överlämnade lagrådsremissen *Tillstånd att ta emot offentlig finansiering inom socialtjänsten, assistansersättningen och skollagsreglerad verksamhet* som

38 Hadzialic, Aida och Shekarabi, Ardalán (2016), "Freda svenska skolan från vinstintressen", *Expressen* 2016-05-10.

39 Baylan, Ibrahim och Löfven, Stefan, "Jämlikhet en förutsättning för framgångsrik skola", *Aftonbladet* 2014-04-18.

innebär en begränsning av vinsterna inom skolan.^[40] Det är ett bra första steg.

Att göra:

Förbjud aktiebolag som skolhuvudmän

Aktiebolag har som målsättning att göra vinst på sin verksamhet och Sverige är ensamt i världen om att tillåta vinstdrivande aktiebolag i den offentligt finansierade skolan. Det är inte svårt att förstå varför inget annat land tar efter vårt system, däremot varför vi behåller detta system.

eller

Ta bort vinstmöjligheterna

Vill man starta ett vinstdrivande företag finns det andra områden att satsa på än skolan. I en skattefinansierad välfärdsverksamhet är det självklart att varje krona används till den verksamhet ersättningen är ämnad för. Skolpengen ska gå till skolan, inget annat.

40 Pressmeddelande från regeringen 2018-01-19, "Förslag om att begränsa vinsterna i välfärden".

4. Slopa etableringsrätten

Skolsegregation uppstår därför att folk vill att det ska uppstå i slutändan, framför allt i ett system med skolval. Och det finns ju alltid en politisk opinion som vill ha det så, som är nöjda med ett system där skolorna är segregerade, därför att man ser att det gynnar sina egna barn.

Nationalekonomen Jonas Vlachos i *Jakten på den jämlika skolan*, poddavsnitt 5 "Likvärdigheten brister när systemen brister".

Det fria skolvalet och den fria etableringsrätten har kraftigt påverkat ojämlikheten i svensk skola sedan reformerna infördes på 1990-talet. En kommun har i dag viss påverkansrätt i form av att etableringsansökningarna skickas på remiss till kommunen, men har ingen beslutsrätt när nya skolor vill etablera sig, utan det är Skolinspektionen som utfärdar tillstånd. I praktiken betyder detta att där ett skolföretag tror sig kunna tjäna pengar på att starta en skola, blir det sannolikt en skola, förutsatt att man i ansökan visar ekonomisk stabilitet och ett förväntat starkt elevunderlag. Bestämmer sig sedan företaget för att stänga ner sin skola hamnar ansvaret för elevernas fortsatta skolgång på kommunen. Den fristående skolans etablering påverkar självklart kommunens egna skolors ekonomiska underlag och försvårar en långsiktig planering för skolverksamheten. Elever sorteras, skolors segregation ökar och de stora skolkoncernerna skrattar hela vägen till banken. I botten av problematiken ligger idén om att marknadsmekanismerna ska styra skolan. Utbud och efterfrågan. När SVT Nyheter bad Novus undersöka intresset för det fria skolvalet svarade 64 procent av väljarna att det är viktigt att själv kunna välja skola.^[41] Politikerna vet detta och det är därför få som har modet att ifrågasätta föräldrarnas rätt att välja skola för sina egna barn som överordnat samhällets ansvar för att ordna likvärdiga utbildningsmöjligheter för alla barn.

Ett sätt att försöka komma åt de negativa konsekvenserna kan exemplifieras med Nyköpings kommun som 2011 beslutade sig, blocköverskridande, för att slå ihop de fyra kommunala högstadieskolorna till en centralt belägen. Detta för att skapa utbildningsmässig integration, ett initiativ kallat Nyköpingsmodellen. Det har dock visat sig svårt att bryta segregationen då det fortfarande finns fristående skolor som genom sin existens främjar segregation. Nyköpingsmodellen bygger på att ha en mix av hela elevunderlaget kommunen har att tillgå. Resursstarka föräldrar som inte vill ha sina barn på en skola med stor andel utrikes födda elever och/eller elever med svag socioekonomisk bakgrund kan välja att placera sitt barn på en segregerad skola. Det är egentligen precis så enkelt som statssekreterare Erik Nilsson konstaterar i poddavsnittet "Skolan som en del av en större jämlikhetsvision": "Vi kan inte ha en fri etablering om vi ska bryta segre-

41 Horvatovic, Iva (2017), "En majoritet vill ha kvar det fria skolvalet", svt.se/nyheter/2017-07-02.

gationen”.^[42] Ett sätt att motarbeta segregationen är att Skolinspektionen som i dag fattar beslut om etableringar ska kunna säga nej ur segregations-synpunkt och bör inför varje ny etableringsförfrågan ställa sig frågan vilken segregande effekt etableringen kan få, menar Erik Nilsson. Kort sagt: Tillåt en etablering om den tillför integration, ge avslag om den orsakar segregation.

Inför läsåret 2018/2019 har 34 nya fristående skolor fått klartecken att starta, vilket är 30 procent av alla inkomna ansökningar och följer de senaste fem årens nivåer.^[43] En av de kommuner som hösten 2018 får ytterligare en fristående skola är Örebro. Där funderar politikerna på att, liksom i Nyköping, centralisera sina högstadieskolor och man vill också ha en gemensam central intagning för att kunna blanda eleverna och öka likvärdigheten.^[44] Sedan höstterminen 2017 bussas åk 7-elever som tidigare gått på Vivallaskolan in till centrala Örebro till skolor med fler elever som har svenska som modersmål och nästa läsår ska resterande högstadieelever i åk 8 och 9 också flyttas. Segregationen och de svaga resultaten har blivit för stora, tycker politikerna. Men när en nedläggning av en skola sker och eleverna flyttas till mer resursstarka områdens skolor är det viktigt, påpekar Erik Nilsson i poddsamtalet, att det inte ges tillstånd till en nyetablering samtidigt. I alla fall inte om segregationen ska motverkas. Dess värre, och paradoxalt nog, har Skolinspektionen inte tagit hänsyn till den parametern vid tillståndsprövningen. Vi har en regering som vill motverka segregation och en ojämlik skola, som i sin tur har en förlängd arm i Skolinspektionen som med sina beslut främjar segregation. Det går inte ihop.

Att göra:

Inför kommunalt veto mot nyetablering av fristående skolor

Eftersom kommunen alltid har det yttersta ansvaret för eleverna är det rimligt att kommunen är med och fattar beslut som i förlängningen påverkar hela samhället. Vetot bör dock vara just ett *veto* – inte en oinskränkt beslutsmakt att tillåta etableringar. Det ska med andra ord enbart ge kommunen rätt att *stoppa* etableringar som spår på segregationen eller avsevärt försämrar kommunens förutsättningar att bedriva skolverksamhet – inte godkänna nyetableringar som Skolinspektionen avslår på grund av att de bedöms öka segregationen.

Skärp Skolinspektionens krav på nyetableringar kraftigt

Nyetableringar måste ha en plan för hur integrationen och jämlikheten ska främjas med uppstart av nya verksamheter om tillstånd ska beviljas.

42 Podd *Jakten på den jämlika skolan*, avsnitt 10 ”Skolan som en del av en större jämlikhetsvision”, publicerad 2018-01-17.

43 Skolinspektionen (2017), ”34 fristående skolor får tillstånd att starta höstterminen 2018”, pressmeddelande 2017-11-17.

44 Bergling, Mikael (2017), ”I lärarbristens spår: Örebro flyttar skolor in till stan”, *Skolvärlden* 2017-11-30.

5. Gör betygen rättssäkra och likvärdiga

Det finns en föreställning om procedural rättvisa, att bedömningen ska vara rättvis under hela processen. Men framför allt verkar vi ha en stark rättvisekultur och tradition kopplad till skolan. Och det är ju lite för att betygen ursprungligen var den fattiges väg vidare. Man kunde med betyg kvala in först till gymnasiet och sen till högre utbildning.

Christian Lundahl, professor i pedagogik, i *Jakten på den jämlika skolan*, poddavsnitt 2 "Betyg – ett kvitto på kvalitet?".

Det svenska betygssystemet bygger på en hög tilltro till lärarnas autonomi och skicklighet i att göra en samlad bedömning av elevernas kunskaper innan betygsättning sker. Skolverkets bedömningsstöd och de nationella proven ska fungera som hjälp för den enskilde läraren som är den som ansvarar för att korrekt betyg sätts. Betygen är dock en av de mest olikvärdiga företeelserna i svensk skola, med stora skillnader mellan såväl som inom skolor. Skolinspektionen har till exempel i en rapport från november 2017 visat att när erfarna lärare fått bedöma redan rättade nationella prov, har sex av tio prov fått olika betyg beroende på vem som rättat.^[45]

Intentionen med det nya betygssystemet som infördes 2011 må ha varit att öka likvärdigheten, men resultatet har snarare blivit det motsatta. Professorerna Jonas Vlachos, Sverker Sörlin och Jan-Eric Gustafsson sammanfattar problematiken i skriften *Policyidéer för svensk skola*:

Bristande likvärdighet, ett fokus på godkäntnivån som orsakar utslagning ur utbildningssystemet och riskerar att sänka skolornas ambitionsnivå samt en betoning på elevernas svagheter som riskerar att underminera deras motivation att lära och utvecklas framstår alltså som några av betygssystemets stora problem. För att hantera dessa problem vore ett första steg att ersätta gymnasiets kursbetyg med ämnesbetyg. Nästa vore att väga samman de olika betygskriterierna på ett mer balanserat sätt än genom dagens fokus på elevernas svagheter. Då det knappast är önskvärt eller ens möjligt att från centralt håll exakt avgöra vilken vikt som ska ges åt olika kriterier är detta något som lämpligen bör överlätas till lärarnas professionella omdöme^[46]

I gymnasieutredningen som presenterades hösten 2016 föreslogs två alternativ^[47] för hur ämnesbetyg skulle kunna införas även på gymnasiet, helt eller delvis:

45 TT (2017), "Fortsatta glapp mellan prov och betyg", *Sydsvenskan* 2017-11-16.

46 Gustafsson, Jan-Eric, Sörlin Sverker och Vlachos Jonas (2016), *Policyidéer för svensk skola*, s. 69, SNS Förlag, Stockholm 2016.

47 Lärarförbundet (2016), "Återinförande av ämnesbetyg kräver förankring hos lärarna", lararforbundet.se 2016-11-14.

- 1) Ämnesbetyg införs i de gymnasiegemensamma ämnen där eleven läser flera kurser (med tydlig progression), samtidigt som kursbetyg ges i övriga kurser.
- 2) Ämnesbetyg införs i alla ämnen, i en ämnesutformad gymnasieskola. Det skulle ge liknande förutsättningar för högskoleförberedande program och yrkesprogram.

Ett införande av ämnesbetyg skulle sannolikt både öka likvärdigheten och minska stressen som kursbetygen orsakar och samtidigt bidra till att lärare och elever får mer ro att ägna sig åt långsiktigt lärande. I poddavsnittet ”Dags att börja lyssna på eleverna” nämner både Julia Lindh, ordförande för Sveriges elevråd (SVEA), och Lina Hultqvist, ordförande för Sveriges Elevkårer, betygsättningen som en av de viktigaste frågor för svenska elever ur jämlikhetssynpunkt. Julia Lindh lyfter också en vanligtvis bortglömd aspekt – kunskapssynen som förmedlas från skolan till eleverna:

Betygen ska ju vara ett kvitto på den kunskap man har fått i skolan. Det är det inte i dag, utan betygen ses som ett mål på ett helt annat sätt än vad det borde vara. Vi (eleverna) har inte kvar någon syn på att vi faktiskt ska lära oss i skolan. /.../Man ser inte värdet av att lära sig saker utan man ser bara att jag lär mig det här för att skriva ett bra prov så att jag får ett A, inte för att kunskaperna är nödvändiga.^[48]

Det är en viktig påminnelse om en fråga som borde vara i fokus mycket mer – ska undervisningen gå ut på att lära sig för betygen eller att lära sig för livet?

Nationella prov

I Sverige är de nationella proven inga examensprov och det finns inga regleringar om hur stor betydelse ett nationellt prov ska ha för betyget, utan det nationella provet är tänkt som ett stöd för lärarens betygsättning och resultaten måste alltid tolkas, diskuteras och sättas i sitt sammanhang. Syftet är enligt Skolverket att ”stödja en likvärdig och rättvis bedömning och betygsättning, och ge underlag för en analys av i vilken utsträckning kunskapskraven uppfylls på skolnivå, på huvudmannanivå och på nationell nivå”. Det kräver att alla elever genomför proven så att lärarna har likvärdiga underlag när betygssättningen sker. Uppgifter om elevernas deltagande i nationella prov måste också rapporteras till Skolverket för att resultaten som sammanställs på nationell nivå ska vara representativa. Problemet är att detta inte alltid sker. Av just denna anledning har regeringen lagt fram en proposition om att knyta de nationella proven hårdare till slutbetygen (de ska ”särskilt beaktas”) för att öka likvärdigheten i betygsättningen. De ska även digitaliseras och avidentifieras. Nationalekonomen och skolforskaren Jonas Vlachos är en av dem som välkomnar detta, men ställer sig ett antal relevanta frågor om sådant som fortfarande riskerar att påverka betygsättningen godtyckligt: Varför ska bedömningen av de nationella

48 Podd *Jakten på den jämlika skolan*, avsnitt ”Dags att börja lyssna på eleverna”, publicerad 2017-10-24.

proven fortfarande ske på den betygsättande skolan? Vad kommer ”särskilt beaktas” att betyda i praktiken? Hur styrs betygsättningen i de ämnen som saknar nationella prov?^[49]

Huruvida vi har för många nationella prov eller för få är en fråga som det råder olika meningar om, liksom vad proven egentligen är till för. Ett dilemma med de nationella proven handlar om att de delvis har motstridiga syften, genom att de ska fungera som internt stödjande för betygsättningen samtidigt som de har en externt granskande funktion för att kontrollera likvärdigheten. Att resultaten många gånger skiljer sig åt mellan slutbetyg och nationella prov uppmärksammas stort årligen när Skolverket presenterar sin statistik och betygsinflatningsdiskussionen tar fart.

I december 2017 meddelades det att antalet nationella prov på de högstskoleförberedande gymnasieprogrammen kommer att halveras 2018 för att avlasta både lärare och elever, något som av många setts som en upprättelse av professionen och dess egen förmåga att bedöma eleverna på det sätt som bäst är lämpat under en kurs. Andra ser det som ett tecken på att likvärdigheten tillåts minska ytterligare. Även uppstramningen av de nationella proven och deras ökade tyngd vid betygsättningen har mottagits olika: positivt av Lärarnas Riksförbund^[50] och med oro av Lärarförbundet, elevorganisationerna och skolforskare.^[51] Betygsforskaren Christian Lundahl är skeptisk och påminner i vårt poddsamtal om att inte ha en övertro på nationella prov:

Det är viktigt att tänka om betygsättning och extern testning, som de nationella proven är, som delvis lite olika saker, som mäter lite olika saker. I ett betyg är det mycket komplexa kunskaper som viktas ihop. Ett nationellt prov prövar några delar av kursen under några timmar. Elever kan ha bråkat med föräldrarna på morgonen och underpresterar. Lärare kan ge dem otillbörlig hjälp och de överpresterar. Det blir farligt om vi har de nationella proven som måttstock för vad den riktiga bedömningen är. Jag tycker det är viktigare att hålla isär det där, mer än vad vi har gjort i Sverige. Därmed inte sagt att de nationella proven inte är användbara för betyg, men vi ska inte ha för mycket förväntningar på att de ska kunna säga vilket det rätta resultatet är, för det finns för mycket felkällor och för mycket osäkerhet vid ett enda testtillfälle.^[52]

När jag frågar vad vi generellt bör göra åt bristerna i likvärdighet när det gäller betygsättning säger Christian Lundahl att den lösning som verkar vara bäst för att säkerställa en likvärdig betygsättning är olika typer av sambedömning och kollegiala bedömningar, kanske även någon form av peer review-system, där seniora erfarna lärare får vara stöd till yngre kollegor. Christian Lundahls tankegång leder därmed till essensen i frågan om likvärdighet kontra betyg och bedömning. Han och forskarkollegan

49 Vlachos, Jonas, "Fortsatt betygskaos i gymnasiet", *Ekonomistas* 2017-12-06.

50 Larsson, Åsa (2017), "Nu blir nationella proven mer styrande", *Skolvärlden* 2017-11-15.

51 Lundahl, Christian, Åstrand Jaara, Johanna, m.fl. "Fel att låta 24 timmar avgöra elevers betyg", *Aftonbladet* 2017-06-29.

52 Podd *Jakten på den jämlika skolan*, avsnitt 2 "Betyg – ett kvitto på kvalitet?", publicerad 2017-03-29.

Magnus Hultén sätter fingret på problematiken genom att lyfta tilltron till lärarnas professionalitet:

Det finns alltid en viss motsättning mellan lärares autonomi i bedömningsarbetet och frågan om likvärdighet. Frågan knyter an till hur man ser på lärares professionalitet. Ska lärare bli säkrare i sina bedömningar genom att själva definiera progressionen i elevernas kunskande, ja då får vi nog sluta kontrollera och kritisera lärare för att bedömningen inte är likvärdig. I stället bör de ges mandat och resurser för att själva hitta den likvärdiga bedömningen. Detta kan ske genom så kallad modering, eller sambedömning. Menar vi å andra sidan att professionalitet i bedömning handlar om att tolka (följa) kursplaner och kunskapskrav på samma sätt lärare emellan måste lärarna ges rätt förutsättningar för det, både ifråga om tid, fortbildning och inte minst tydliga styrdokument.^[53]

Det finns en stor poäng i detta resonemang som belyser vikten av att lärare faktiskt ges tid och kunskap för att enskilt och tillsammans utveckla en gemensam kunskapsbas kring denna viktiga del av lärarprofessionen. Och den riktigt stora frågan kvarstår – hur säkerställs en likvärdig undervisning?

Att göra:

Inför ämnesbetyg på gymnasiet

Kursbetyg, inklusive de nationella prov som ingår i flera av kurserna, stressar lärare såväl som elever och snuttifierar lärandeprocessen.

Våga lita på att professionen kan sitt jobb

Lärare är utbildade för att kunna betygsätta, men behöver diskutera bedömning med kollegor för att kunna utveckla sig själva och varandra. Elever ska inte behöva uppleva att det är ett lotteri att bli betygsatt av olika lärare. Sambedömning inom och mellan skolor med samma huvudman är ett bra sätt att arbeta med likvärdighet. Steg två är sambedömning mellan kommunala och fristående huvudmän inom samma kommun.

53 Lundahl, Christian och Magnus Hultén (2017), "Skolans betygssystem saknar vetenskaplig grund", *Dagens Nyheter* 2017-01-11.

6. Kön ska inte spela roll för att lyckas

Vi får vad vi förväntar oss i skolan. Skillnaderna växer hela tiden, genom hela grundskolan, mellan tjejer och killar. Så till slut blir det det där, om man nu ska hårdra det, att tjejer vänjer sig vid att lyckas medan killar vänjer sig vid att inte lyckas.

Emma Leijnse i *Jakten på den jämlika skolan*, poddavsnitt 4 "Är det dags att satsa på killarna?"

I Sverige och i många andra länder har flickor bättre betyg än pojkar. Skolverket har återkommande rapporterat statistik som visar att flickor presterar bättre både på nationella prov och i betyg. I maj 2017 granskade SVT skillnaderna i kommunernas betygsättning och fann att nästan hälften, 47 procent, av tjejerna fick högre betyg i gymnasiekursen Matematik 2a än de presterade på sina nationella prov. För killarna var siffran 33 procent. Granskningen visade också att i vissa kommuner får 20–30 procent fler tjejer än killar högre betyg än nationella provresultaten, ibland är siffran så hög som 50–70 procent på vissa skolor.^[54]

Siffrorna kan tyda på att tjejerna i egenskap av att de är tjejer får så kallade "snällbetyg", att de helt enkelt får bättre betyg än vad de är värda på grund av att de avkodar lärarens förväntningar och behärskar skolans spelregler som premierar flit och uppförande. Eller så är det ännu ett exempel på att syftet med de nationella proven inte fungerar i praktiken och att de betygsättande lärarna helt enkelt bortser från vad ett enda prov kan tillföra den totala slutbedömningen.

2015 fick Sverige ett uppsving i Pisa-resultaten för läsförmåga, men alltsedan 2000 har det funnits en negativ trend i läsförmåga, som framför allt pojkarna står för. Nästan en tredjedel av pojkarna låg på den lägsta nivån i läsning i Pisa 2012, och det är främst pojkar med arbetarklassbakgrund som har svårigheter med läsningen.^[55]

Forskning har konstaterat att det finns en mängd samverkande förklaringar till resultatskillnaderna, exempelvis biologiska förklaringar, till att killarna släpar efter tjejerna i skolan: killar mognar senare och skillnaden tycks vara störst i slutet på grundskolan.

Även sociala faktorer spelar roll. Elever presterar det de förväntas och tar sig an skolan utifrån de könade koder som de socialiseras in i att följa. Man pratar ibland också om en antipluggkultur, som särskilt pojkar blir en del av, där det dock är viktigt att poängtera att det inte är att lyckas i skolan som är det man tar avstånd från som pojke, däremot att plugga för att nå resultat.

Kön spelar uppenbarligen roll för skolprestationer, men det går inte att generalisera pojkar som en stor grupp skolförloare, för när man pratar om att pojkar lyckas sämre i skolan så gäller det särskilt vissa undergrupper, där klass, etnicitet och bostadsort samvarierar med skolprestationerna.

54 Zachrisson Winberg, Johan (2017), " Tjejer får fler "snällbetyg" än killar", svt.se 2017-05-17.

55 Leijnse, Emma (2017), *Fördel kvinna: Den tysta utbildningsrevolutionen*, s. 167, Natur & Kultur, Stockholm 2017.

Mia Heikkilä, forskare och lektor i pedagogik vid Mälardalens högskola vänder sig mot den förenklade bild som ofta förs fram i kölvattnet efter till exempel nya Pisa-siffror där skillnader mellan könen lyfts fram mer än andra viktigare aspekter:

Det vi vet idag är att det är pojkar med föräldrar med lägre utbildningsbakgrund och utländsk bakgrund som riskerar att halka efter när det gäller skolprestationer. Och det är en kunskap som måste användas. Dessutom är dessa kategorier, som slarvigt kan kallas klass och etnicitet, sådana som forskningen länge visat är mer utslagsgivande än kön när det gäller utbildningsframgång. Varför används då inte dessa? Det kan man undra, men så länge vi förleds att tro att klassamhället inte längre existerar och så länge vi förleds att tro att vi är fria från rasism så kan modet svika att även se hur dessa kategorier samverkar.^[56]

Det finns alltså flera faktorer som förklarar resultatskillnader mellan killar och tjejer. Men vare sig det handlar om biologiska, psykologiska eller sociologiska faktorer går det att påverka resultaten om skolorna är medvetna om dessa faktorer och har adekvata verktyg för att handskas med dem. Forskningen visar till exempel tydligt att fokus på individuellt arbete i klassrummet missgynnar killar och gynnar tjejer. Ju mer lärarledd undervisning desto bättre går det för killarna.^[57] Om lärandet i klassrummet bygger på att eleverna använder sin egen förmåga till kunskapsinhämtning kommer de tidigare mogna tjejerna som utvecklat sin koncentrationsförmåga att gynnas, samtidigt som killar utan vare sig mognad eller studiestöd i hemmet kommer att missgynnas.^[58]

Journalisten Emma Leijnse som skrivit den uppmärksammade reportageboken *Fördel kvinna* beskriver inte någon ny kunskap som förklarar orsaker till resultatskillnaderna mellan killar och tjejer, men hon poängterar starkt och välbehövligt riskerna om utbildningsskillnaderna fortsätter. Lågutbildade män hamnar på efterkälken på flera, länkade, plan. De får svårt att skaffa arbete när de inte har en utbildning, de får svårt att hitta en partner när de inte har ett jobb, de får svårt att vara en del av samhället när ovanstående punkter brister och detta riskerar i sin tur att skapa ett mer intolerant och våldsamt samhälle. Hon påpekar något vi talar ganska lite om i skoldebatten, de långsiktiga och övergripande konsekvenserna på nationell samhällsnivå:

Det finns ett starkt samband mellan tillit till andra människor, och tillit till de grundläggande institutionerna i vår representativa demokrati: riksdag, regering och domstolar. Lågutbildade är mycket mer övertygade om att andra försöker utnyttja dem, att korruption är vanligt och att vårt land inte är demokratiskt. Å andra sidan tycker lågutbildade

⁵⁶ Heikkilä, Mia (2015), "Pojkarna förlorar inte för att de är pojkar", *Dagens Samhälle* 2015-04-27.

⁵⁷ SOU 2010:52, *Biologiska faktorer och könsskillnader i skolresultat*, s. 22–23, Stockholm: Fritzes

⁵⁸ SOU 2010:52, *Biologiska faktorer och könsskillnader i skolresultat*, s. 22–23, Stockholm: Fritzes.

att det är mycket mindre viktigt att leva i en demokrati. De är i mindre utsträckning politiskt intresserade och röstar inte alls i samma utsträckning som högutbildade.^[59]

I poddsamtalet "Är det dags att satsa på killarna?" med Emma Leijnse frågar jag vad man, med utgångspunkt i all den kunskap som redan finns, borde göra åt skillnaderna i skolan, och hon nämner genuspedagogik, ett område som fortfarande tycks vara kontroversiellt men väldigt välbehövligt: "Uppenbarligen finns det något slags behov av att fundera kring hur vi behandlar killar och tjejer olika, bara för att de råkar vara tjejer och killar".^[60]

Ja, det finns stora behov att se över hur tjejer och killar får jämlika förutsättningar att klara sin skolgång. Att det är viktigt att göra något åt skillnaderna är uppenbart. Det positiva är att det finns omfattande kunskap om vilka grunder som skillnaderna vilar på och vad man därmed kan använda för metoder för att komma åt dem. Varför det inte görs i större utsträckning är den stora frågan.

59 Leijnse, Emma (2017), *Fördel kvinna – Den tysta utbildningsrevolutionen*, s. 197, Natur & Kultur, Stockholm 2017.

60 Podd *Jakten på den jämlika skolan*, avsnitt 4 "Är det dags att satsa på killarna?", publicerad 2017-05-19.

7. Integrera nyanlända elever

Man glömmer av att det här är människor som kommer från länder där de har med sig flera andra kunskaper och kompetenser. De kanske inte kan det på svenska, men de kan det på andra språk. Och de kanske inte kan det skriftligt, men de kan det muntligt. Och där händer det någonting. Organiseringen av utbildningen vänder sig i första hand till dem som man inte tror kan någonting.

Forskaren Hassan Sharif i *Jakten på den jämlika skolan*, poddavsnitt 8 "Nyanlända elever – vad hjälper och vad stjälper dem i skolan".

Under perioden 1994–2016 fördubblades andelen elever med utländsk bakgrund i Sverige från ungefär 12 till nästan 24 procent.^[61] De nyanlända elever som kommer i grundskolans senare årskurser är särskilt utsatta som grupp, eftersom de på mycket kort tid förväntas komma i kapp sina jämnåriga klasskamraters ämneskunskaper, på ett nytt språk och i en ny kultur, både i och utanför skolans väggar.

Att klara skolan är det bästa sättet att grunda för en bra framtid. Våren 2017 kom en rapport från ESO, Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, som hade jämfört alla elever som gick ut årskurs 9 under perioden 1988–2014. Den visade att strax över 90 procent av alla inrikes födda elever når gymnasiebehörighet medan motsvarande siffra för utrikes födda elever är cirka 65 procent. De som har det särskilt svårt att lyckas är främst elever som invandrat efter sju års ålder, men också elever från sämre socioekonomiska förhållanden. Dessutom visar det sig att elever som är födda i Afrika samt ensamkommande flyktingbarn löper en avsevärt högre risk att inte klara skolan.^[62] Så vad krävs för att främja nyanländas lärande?

Två vanliga organisationsmodeller för skolor som tar emot nyanlända elever är förberedelseklasser och direktintegrering. Båda modellerna har sina för- och nackdelar. Det kan vara positivt att som ny elev bli placerad i förberedelseklass, en liten, trygg grupp där svenska språket och introduktionen till skolan och utbildningssystemet sker långsamt och successivt. Det negativa blir isoleringen från resten av eleverna och skolan och att nyanlända elever tenderar att ses som en homogen grupp som placeras tillsammans utan hänsyn till individuella behov. Fördelen med direktintegrering är att nyanlända elever går in i ordinarie klass antingen direkt eller efter en kort tid på en central mottagningsenhet och undviker att bli fysiskt isolerade. Nackdelen är att de riskerar att bli socialt isolerade på grund av att de inte får tillräckligt med språkstöttning i klassrummet, vilket dessutom påverkar lärandet. Nihad Bunar, professor i barn- och ungdomsvetenskap vid Stockholms universitet, har under många år forskat om nyanlända elever och tecknar tillsammans med andra forskare en bild av nyanlända elevers skolgång i antologin *Nyanlända och lärande: mottagande*

61 SOU 2017:54, *Fler nyanlända ska uppnå behörighet till gymnasiet*, s.16, Elanders Sverige AB, Stockholm 2017.

62 Grönqvist, Hans och Susan Niknami (2017), *Ankomst och härkomst – en ESO-rapport om skolresultat och bakgrund*, rapport 2017:3, Wolters Kluwer, Stockholm 2017.

och inkludering (2015). Nyanlända elever ”är en av de mest utsatta grupperna i det svenska skolsystemet och likvärdighetsmålet är som mest urholkat i relation till deras utbildningsvillkor”^[63] vilket tar sig uttryck i bristande pedagogisk kartläggning, bristande individuella studieveanpassningar och illa riggad organisation, vilket försvårar pedagogisk och social stöttning för att främja lärandet, konstaterar Nihad Bunar.

Liknande tankegångar kommer fram i poddavsnittet ”Nyanlända elever – vad hjälper och vad stjälper dem” där jag samtalar med Anna Kaya, lärare i svenska som andraspråk och anställd vid Nationellt centrum för andraspråk (NC) och forskaren Hassan Sharif. Båda lyfter vikten av att skolans organisation är rustad för att ta emot nyanlända elever.^[64] Hassan Sharif tar särskilt upp två aspekter som är grundläggande när det gäller nyanländas skolgång. För det första, säger han, är forskningen enig om att det bästa sättet att lära sig ett lands språk är att vistas bland andra elever som talar majoritetsspråket. Det talar för att eleverna ska blandas. Det andra rör integrationen, för om vi menar allvar med den, säger Hassan Sharif, då kan vi inte ha så kallade invandrartäta skolor och mångkulturella skolor som i generationer befolkas av nyanlända barn och de nyanlända vuxnas barn.

Om vi menar allvar med integration, då bör också de resursstarkaste skolorna, där majoriteten av barnen pratar svenska och har svenska som modersmål, de skolorna borde också ta emot nyanlända elever. Det i sin tur aktualiserar frågan: Finns det tillräckligt kompetenta lärare, finns det tillräckligt mycket resurser? Vill föräldrarna till de barnen, majoritetsspråkets barn, att den skolan ska ta emot nyanlända barn? Då är vi inne på skolsegregationsfrågan. En tredje aspekt är att om vi tänker oss långsiktigt, vad är det för samhälle vi vill ha? Vill vi ha ett samhälle där de nyanlända barnen blir placerade i ett bostadsområde, sen blir de placerade i den skola som ligger i det bostadsområdet, medan de andra barnen bor i ett annat bostadsområde och går i en annan skola och så fortsätter bostadssegregationen, utbildningssegregationen och de ojämlika villkor som de här barnen växer upp i. Är det det vi vill ha? Då kan vi låta det vara som det är.^[65]

Ytterligare en viktig aspekt som Hassan Sharif tar upp är att forskningen visar att skolor som bara tar emot nyanlända, de kan kallas startskolor, mottagningsskolor eller inslussningsskolor, går emot hela tanken med att inkludera och integrera nyanlända elever. I våras kom Skolverket med statistik som visade att antalet nyanlända elever i grundskolan har ökat med 27 procent, från 62 400 läsåret 15/16 till 79 400 16/17. Endast tio procent av landets grundskolor tar emot närmare hälften av alla nyanlända elever. Samtidigt finns det närmare 700 skolor som inte tog emot några

63 Bunar, Nihad, red. (2015), *Nyanlända och lärande: mottagande och inkludering*, s. 28, Natur & Kultur, Stockholm 2015.

64 Podd *Jakten på den jämlika skolan*, avsnitt 8 ”Nyanlända elever – vad hjälper och vad stjälper dem?”, publicerad 2017-12-15, utgår till stor del från Hassan Sharifs avhandling *Här i Sverige måste man gå i skolan för att få respekt* från 2017.

65 Podd *Jakten på den jämlika skolan*, avsnitt 8 ”Nyanlända elever – vad hjälper och vad stjälper dem i skolan?”, publicerad 2017-12-15.

nyanlända elever alls.^[66] Hur kommer det sig att kommunerna inte vill sprida eleverna mer, frågar sig Hassan Sharif när vi samtalar. Det är en bra fråga. Anna Kaya å sin sida betonar att var nyanlända går i skolan som exempel på skolsegregation är en samhällsfråga mer än en skolfråga, eftersom det till stor del handlar om boendesegregationen. Om vi inte löser boendesegregationen måste det satsas extra på skolor som tar emot många nyanlända elever och som också ofta ligger i så kallade utsatta områden. Inte minst behöriga lärare är en resursbrist, vilket Anna Kaya tar upp som ett stort problem:

Något som vi pratar alldeles för lite om det är att vi inte utbildar behöriga lärare i svenska som andraspråk i årskurs 1–6. Det finns inte, det ingår inte i grundlärautbildningen i dag. Vi har alltså inga på gång heller. Jag vill bara påpeka: Bristen är stor och inga nya kommer. De enda nya sva-lärare som kommer är ämneslärare på högstadiet och de lärare som väljer att vidareutbilda sig via Lärarlyftet eller läsa fristående kurser på egen hand. Det här är ett strukturellt problem utan dess like.^[67]

Visst kan man hävda att det finns innehåll i grundlärautbildningen som tar upp flerspråkighet och andraspråkutveckling, men det finns ingenting uttalat i examensmålen kring flerspråkiga elevers lärande. Det måste förändras, säger Anna Kaya.

Att göra:

Fördela de nyanlända eleverna på fler resursstarka skolor

Det säger sig egentligen självt att det krävs resurser för att kunna möta nyanlända elevers mångfasetterade behov. Kommunerna måste se till att de hamnar på skolor, och i klasser, som har dels en organisation med adekvat lärarkompetens, dels en elevsammansättning som är gynnsam för deras språkutveckling.

Organisera för studiehandledning på modersmålet på alla skolor som har nyanlända elever

Se flerspråkighet som en tillgång. Det främjar nyanlända elevers skolgång och lärande att ta stöd i det språk de behärskar bäst – sitt modersmål. I stället för att i praktiken betygsättas i svenska i alla ämnen, måste fokus läggas på att få fram vilka ämneskunskaper de besitter.

Utbilda fler lärare i svenska som andraspråk

Det behövs fler behöriga lärare i svenska som andraspråk, på alla nivåer i skolsystemet. Särskilt viktigt på grundlärautbildningen, årskurs 1–6, där bristen är störst.

⁶⁶ Skolverket (2017), "17 000 fler nyanlända i grundskolan", pressmeddelande 2017-03-23.

⁶⁷ Podd *Jakten på den jämlika skolan*, avsnitt 8 "Nyanlända elever – vad hjälper och vad stjälper dem i skolan?", publicerad 2017-12-15.

8. Bryt den pedagogiska segregationen

Det är obehagligt hur samhällets elit samlar ihop sina barn på vissa skolor. Och det är inte bostadssegregation, det är skolvalssegregation. Det är stötande att man lämnar så många barn åt sitt öde. Så bygger vi inte ett bra samhälle.

Författaren och skolutvecklaren Per Kornhall i *Jakten på den jämlika skolan*, poddavsnitt 1 "Så ojämlik är en svenska skolan".

2013 deltog Sverige för första gången i den internationella undersökningen TALIS (The Teaching and Learning International Survey) som bland annat mäter lärares och rektorers arbetstillfredsställelse. Bara 5 procent av de svenska lärarna skattade läraryrkets status som högt, jämfört med 59 procent i Finland, 31 procent i Norge och 31 procent för TALIS-genomsnittet. 90 procent svarade att de trivdes på sin nuvarande arbetsplats men bara drygt hälften av alla lärare uppger att de skulle välja bli lärare igen. Ett annat viktigt resultat var att det blev fastställt att det är svårt att locka erfarna lärare till utsatta skolor. Erfarna lärare arbetar i mindre utsträckning på skolor med högre andel elever från socioekonomiskt utsatta hem och där många har annat modersmål än svenska.^[68]

Författaren och skolutvecklaren Per Kornhall säger i poddavsnittet "Så ojämlik är den svenska skolan" att lärarprofessionen måste återupprättas, eftersom det vid sidan av finansieringen och styrsystemen är den viktigaste frågan att ta tag i.^[69] Det handlar om vilken roll läraren har på skolan och i klassrummet, vilka arbetsuppgifter lärarna har och hur arbetsmiljön ser ut. En tydlig lärarroll som får rätt förutsättningar att utföra sitt ledarskap och att förmedla sina ämnesexpertiskunskaper i klassrummet är särskilt viktigt för elever som är i störst behov av stöd, menar Per Kornhall. Han är inte ensam om att ha konstaterat detta. Bland andra har Jonas Vlachos och Erik Grönqvist visat att lärare med goda ledaregenskaper är särskilt viktiga för svaga elever och elever med utländsk bakgrund, men att lärarens ledaregenskaper verkar ha liten betydelse för högpresterande elever.^[70] **Skolor med störst behov av behöriga lärare har flest obehöriga**

Det är väl belagt att lärarens kompetens är den resursfaktor som gör störst skillnad för en elevs skolframgång. I mars 2017 publicerade Skolverket statistik över andelen behöriga lärare i svenska skolor. När Lärarförbundet bröt ner och analyserade siffrorna visade det sig att andelen behöriga lärare är direkt relaterad till utbildningsnivå hos elevernas föräldrar. Ju fler barn till välutbildade föräldrar, desto fler behöriga lärare har skolan och ju fler barn till föräldrar med låg utbildningsnivå, desto färre behöriga lärare har skolan, skriver Lärarförbundet i sin rapport.^[71] Åse Hansson, som forskar

68 Skolverket (2014), "Få lärare tycker att yrket har hög status", pressmeddelande 2014-06-25.

69 Podd *Jakten på den jämlika skolan*, avsnitt 1 "Så ojämlik är den svenska skolan", publicerad 2017-03-15.

70 Grönqvist, Erik och Vlachos, Jonas (2008), *Hur lärares förmågor påverkar elevers studieresultat*, rapport IFAU 2008:25, Uppsala 2008.

71 Lärarförbundet (2017), *Lägre andel behöriga på skolor med stora utmaningar*, rapport hämtad på lararforbundet.se.

om utbildning i relation till segregation vid Institutionen för pedagogik och specialpedagogik vid Göteborgs universitet, bekräftar den bilden: "Behöriga lärare söker sig i allt högre grad till skolor med goda resultat och god arbetsmiljö, medan förortsskolorna får en stor andel obehöriga lärare. God kvalitet på undervisningen är den viktigaste faktorn för att höja resultaten."^[72] Åse Hansson menar samtidigt att denna problematik går att göra något åt, bara kommunen vill: "Kommunen måste göra radikala satsningar på förortsskolorna, framförallt stärka lärarkompetensen".^[73] Men hur får man behöriga lärare att vilja söka sig till skolor med stora utmaningar? Högre löner vid nyanställningar eller förstelärartjänster med 10 000 kronor extra i lön som föreslagits från politiskt håll verkar inte vara tillräckligt att locka med. Rätt förutsättningar för att kunna göra ett bra jobb verkar vara viktigare. Det kan vara mindre klasser och färre undervisningstimmar eller att ingå i ett tvälärarsystem som lockar. Men inte minst behöver arbetsmiljön fungera.

Kommunen Hackney i norra London har uppmärksammats en hel del i svenska medier som ett exempel på hur man har lyckats vända en negativ skolutveckling på problemfyllda skolor till goda skolresultat och en skolkultur som präglas av studiero och kunskapsfokus. I poddavsnittet "Ordning och reda – vikten av en kunskapsfokuserad skola"^[74] pratar jag med journalisten Cecilia Garne och skolutvecklaren och skoldebattören Åsa Melander, som under många år arbetat i Hackney och på nära håll deltagit i förändringsarbetet där.^[75] När jag frågar om hur man tänkte för att få föräldrar att vilja ha sina barn i dessa skolor i stället för att fly till andra skolor i andra områden, svarar Åsa Melander något som borde vara självklart – fokus på undervisning:

Själva grundtanken var att alla barn ska få lagom utmaningar och god stimulans på rätt nivå. Både i England, som det var då, och i Sverige på en del håll så finns det många resursstarka föräldrar som upplever, rätt eller fel, att deras lokala skola som de borde höra till har alltför stora problem med disciplin, undervisningen är på för låg nivå, jag vill inte att mina barn ska gå i den skolan. Så vi arbetade för att alla barn fick undervisning på rätt nivå. I klassrummet sysslade vi med undervisning 100 procent. Precis som Cecilia sa fanns det otroligt många support staff, som sysslade med social hjälp, men inte i klassrummet samtidigt som 29 andra barn ska få undervisning. Utan de barn som inte var "ready to learn" som man kallar det, de fick vara någon annanstans under den tiden, för i klassrummet har läraren ett uppdrag och det är att undervisa.^[76]

72 Stigfur, Sophie (2017), "Skolorna i utsatta områden får sämre och sämre resultat", *Stockholm Direkt* 2017-04-19.

73 Ibid.

74 Podd *Jakten på den jämlika skolan*, avsnitt "Ordning och reda – vikten av en kunskapsfokuserad skola", publicerad 2018-01-11.

75 Åsa Melander beskriver sina erfarenheter från Hackney och vilka slutsatser det går att dra för svensk skola i rapporten *Great expectations: Hackney och konsten att vända en skolkommun i kris* (2015).

76 Podd *Jakten på den jämlika skolan*, avsnitt 9 "Ordning och reda – att skapa en kunskapsfokuserad skola", publicerad 2018-01-11.

Det här synsättet skiljer sig en del från det svenska där inkluderingstanken är väldigt stark, som i korthet går ut på att olikheter ses som en tillgång och att det inte ska utformas separata pedagogiska system, ett för vanliga och ett för elever med särskilda stödbehov. Alla elever ska få den hjälp de behöver i klassrummet. Men då kan det vara helt nödvändigt med till exempel mindre klasser eller tvåläraresystem för att läraren faktiskt ska kunna handskas med alla olika behov, pedagogiska och sociala, som finns i klassrummet. För som Åsa Melander påpekar behöver alla barn få undervisning på rätt nivå.

På samma sätt som elever behöver trygghet och studiero behöver lärare trygghet och arbetsro. Många skolor kännetecknas av regelbundna fysiska och verbala kränkningar och våld, vandalisering, otrygghet och minimal arbets- och studiero. Lärarnas Riksförbund har i en rapport gått igenom Skolinspektionens tillsynsrapporter och skolbeslut gällande 128 prioriterade högstadieskolor. LR:s genomgång visar att en stor del av de granskade skolorna har "en kaosartad skolmiljö med bråk, slagsmål, kränkningar, bristande studiero, vandalisering och otrygghet"^[77]. Ett exempel är en skola där det förekommer stöld och inbrott i skåp och där lärarna uppger att det förekommer hot mot lärare och övrig personal. Eftersom inget har gjorts när lärarna hotats har det enligt dem inneburit att alla inte vågar ingripa när sådana situationer uppstår. På en annan skola beskrivs att det förekommer slagsmål på rasterna, som inte alltid stoppas eftersom vissa lärare är rädda för vissa elever och att själva bli slagna av dessa. I rapporten föreslår ordföranden för Lärarnas Riksförbund Åsa Fahlén fem konkreta förslag för att skapa en rimlig arbetsmiljö: Satsa på fler speciallärare/specialpedagoger, renodla läraryrket, minska klasstorlekarna, låt det statliga stödet utgå från regionala statliga myndigheter och inför statligt ansvar för skolans finansiering. De tre första förslagen skulle kunna genomföras direkt förutsatt att det finns tillräckligt med speciallärare/specialpedagoger att anställa, att rektorerna rekryterar fler yrkeskategorier till skolorna och att det finns tillräckligt med lärare för att kunna minska klassernas storlek. Det kompensatoriska uppdraget måste skärpas. Kommuner som har skolor med utmaningar måste tydligare prioritera sina resurser dit, behövs det så använd resurser från andra skolor i kommunen. Små klasser kostar pengar, behöriga lärare kostar pengar, liksom socialpedagoger, fältassistenter, lärarassistenter, elevassistenter, arbetsterapeuter, specialpedagoger och speciallärare. Elever och all den personal som är till för att hjälpa dem igenom sin skolgång kostar pengar.

Från statens sida försöker man locka med höga löner till skolor. Men vilket lönekuvert kan täcka de fysiska och psykiska påfrestningar som det medför att arbeta på någon av de skolor som LR redogör för i sin rapport? Det finns särskilda statsbidrag för att huvudmän ska kunna utlysa extra karriärtjänster på skolor med särskilt svåra förutsättningar. Huvudmännen har enligt skollagen ett kompensatoriskt uppdrag och man skulle därför kunna förvänta sig att karriärtjänsterna använts som ett instrument för att stärka skolor med svaga resultat – även om det inte varit något villkor för statsbidraget. Skolverkets analys är dock att förstelärarna inte i högre grad

77 Lärarnas Riksförbund (2017), *Mer resurser till utsatta skolor – En granskning av situationen på 128 skolor med särskilda utmaningar*, s.14, rapport hämtad på lr.se.

finns på skolor med svårare förutsättningar och dessutom är lönerna i genomsnitt något lägre för förstelärare på de skolor som har störst utmaningar.^[78] Det är något som måste förändras.

Att göra:

Huvudmannen måste ta sitt kompensatoriska uppdrag

Skolan och dess huvudman måste enligt lag ta hänsyn till elevernas skiftande behov och uppväga för de olika förutsättningar eleverna har när de kliver in i skolan. Varje enskild skola och varje enskild elev måste ges förutsättningar för att klara skolan. De huvudmän eller enskilda skolor som inte klarar detta bör få föreläggande med vite och i sista fall fråntas ansvaret för skolan. Resursfördelningen borde alltid ske efter faktiska behov. Denna punkt är förutsättningen för nedanstående punkter.

Utlös karriärtjänster på skolor med stora pedagogiska utmaningar

Om en förstelärare eller lektor innebär att denne har särskild pedagogisk skicklighet, bör dessa tjänster finnas på skolor med störst behov av dessa kompetenser.

Höj lönen för erfarna lärare i socialt utsatta områden

Nu räcker det visserligen inte med en hög lön för att varken locka nya lärare eller behålla befintliga erfarna till skolor med stora utmaningar, men det måste premieras i lönekuvertet när man som behörig lärare anställs på en uttalat "svår" skola.

Inför maxgräns på klasstorlek på skolor med stora pedagogiska utmaningar

Om lärare ska ha en rimlig chans att göra sitt jobb med elever med stora kunskapsluckor och stora stödbehov kan inte klasserna vara stora.

Satsa på att få in andra yrkesgrupper så att lärare kan vara lärare i klassrummet

Fritidsledare, socialpedagoger, arbetsterapeuter, fältassistenter, elevassistenter – alla har de en viktig funktion att fylla som också gör att lärarna kan fylla sin funktion.

78 Skolverket (2015), *Finns förstelärarna där de bäst behövs?*, pm hämtat på Skolverkets hemsida.

9. Läraryrket måste åter bli ett högstatusyrke

Det finns inga rektorer eller lärare som kan kompensera ett bristfälligt system eller bristfälliga förutsättningar tillräckligt länge. Det är det som sker i dag. Både skolledare och lärare trollar ju med knäna och gör allt de kan och lite till för att få spela roll för alla elever. Och det syns nu i lärarbrist, många lämnar yrket i förtid och andra blir sjuka av ett yrke man har valt och tycker i sig är fantastiskt.

Lärarförbundets ordförande Johanna Jaara Åstrand i *Jakten på den jämlika skolan*, poddavsnitt 5 "Likvärdigheten brister när systemen brister".

Det råder stor lärarbrist i Sverige och de skolor som har flest obehöriga lärare finns i de områden och på de skolor som har störst utmaningar. De senaste siffrorna från Skolverkets lärarprognos (december 2017)^[79] som sträcker sig från 2016 fram till 2031 visar att det finns ett mycket stort rekryteringsbehov av lärare. Störst behov finns de närmaste fem åren, då 77 000 heltidstjänster inom förskola och skola behöver tillsättas. Från nu och fram till 2031 beräknas det totala rekryteringsbehovet vara 187 000 heltidstjänster och det är framför allt förskolan och grundskolan som är i behov av personal. Uttryckt i examinationsbehov behöver 227 000 lärare och förskollärare examineras från lärar- och förskolläraryrket fram till 2031.

De tre storstads länen står för hälften av behovet. I Stockholms län är behovet fram till 2031 cirka 38 000 heltidstjänster, i Västra Götaland 31 000 och i Skåne län är siffran 25 000. Störst behov finns i Södermanlands och Västmanlands län, med 5 700 respektive 5 400 heltidstjänster, vilket räknas ut genom att sätta rekryteringsbehovet i relation till storleken på dagens lärarkår i respektive län. Skolverkets prognos visar också att rekryteringsbehovet kräver en total examination på 92 000 lärare under den första femårsperioden, drygt 70 000 lärare under den andra och närmare 64 000 lärare under den tredje. 227 000 lärare måste totalt examineras, vilket motsvarar 15 100 nyexaminerade lärare varje år.

Enligt Skolverkets bedömning är den viktigaste åtgärden för att minska bristen på lärare och förskollärare att stärka yrkets attraktivitet. Fler studenter med goda studieresultat ska vilja söka sig till lärar- och förskolläraryrket, fler yrkesverksamma ska vilja stanna i yrket och fler som har lämnat yrket ska vilja återvända. Jag frågar Lärarförbundets ordförande Johanna Jaara Åstrand hur vi ska få fler att vilja bli lärare, inte minst på skolor med de största behoven, och hon tydliggör ett problem:

Det är en jätteviktig fråga och en stor utmaning som vi måste ta hand om. Vi kan ju se att i de skolor som finns i socialt tuffa områden, ja där har vi de minst erfarna lärarna och där har vi högst andel obehöriga och utbildade. Det här är en trend vi måste vända. Jag har hittills aldrig

79 Skolverket (2017), "Stort behov av fler lärare", pressmeddelande 2017-12-18.

mött en lärare som inte har blivit lärare just för att spela roll, för särskilt de elever som har det tufft och där man verkligen får använda sin egen kompetens, erfarenhet, personlighet och engagemang för att göra skillnad. Men i ett läge nu där det är en stor lärarbrist så kan vi se en sak som är positiv, det är att de lärare som inte får förutsättningar att göra ett bra jobb, de lämnar idag inte yrket, utan de lämnar den arbetsplatsen till förmån för en annan som också saknar lärare. Vi tappar färre från kåren, men vi är inte tillräckligt många för att täcka behovet. Och just på de här skolorna, så måste man ju tänka mycket bredare^[80].

Johanna Jaara Åstrand beskriver vikten av ett starkt ledarskap med tydligt ansvar och befogenheter för skolledare och att få in fler yrkeskategorier till skolan så att lärarna kan ägna sig åt att kvalitetssäkra undervisningen. Och kanske är det långsiktiga satsningar på en utvidgad skolorganisation med tydlig arbets- och ansvarsfördelning som kan få studenter att vilja bli lärare och befintliga lärare att inte byta bort sin arbetsplats, särskilt inte på en skola som verkligen behöver skickliga och erfarna pedagoger.

I rapporten *Tidiga avhopp från högskolan – Analyser av genomströmning på de tio största yrkesexamensprogrammen* (2017) skriven av Fredrik Svensson och Sofia Berlin Kolm synliggörs sambandet mellan tidiga avhopp och studenternas kön, ålder vid nybörjarterminen, svensk respektive utländsk bakgrund, social bakgrund och gymnasiebetyg. Rapporten visar att män hoppar av oftare än kvinnor, något fler yngre än äldre nybörjare hoppar av, utländsk bakgrund ökar på vissa program risken för avhopp vilket är särskilt tydligt på utbildningarna till ämneslärare, grundlärare och förskollärare. Även låga gymnasiebetyg påverkar benägenheten att hoppa av, men däremot tycks social bakgrund inte spela någon stor roll för avhoppet.

80 Podd *Jakten på den jämlika skolan*, avsnitt 5 "Likvärdigheten brister när systemen brister – samtal med Jonas Vlachos och Johanna Jaara Åstrand", publicerad 2017-06-01.

Analysen visar att flest tidiga avhopp på de tio mest populära yrkesexamenprogrammen sker på ämnes- och grundlära­r­programmet. Avhoppsfrekvensen skiljer sig mycket åt mellan lärosätena, vilket tabellerna nedan visar:

Kvarvarande ämneslärarexmanen för nybörjare ht 12 (iprocent, filtrerat för 180 hp eller mer)

Termin		T1	T2	T3	T4	T5	T6
Luleå tekniska universitet		100	100	84	78	78	78
Konstfack		100	82	76	74	72	62
Lunds universitet		100	82	51	60	56	59
Göteborgs universitet		100	90	73	66	63	58
Högskolan i Halmstad		100	82	69	62	54	53
Örebro universitet		100	83	72	64	53	51
Linnéuniversitetet		100	71	60	54	53	51
Uppsala universitet		100	72	60	56	53	51
Stockholms universitet		100	87	64	57	51	49
Linköpings universitet		100	81	62	59	54	47
Malmö högskola		100	73	58	54	48	46
Umeå universitet		100	81	64	53	51	43
Högskolan Väst		100	77	62	34	46	43
Karlstad universitet		100	73	55	49	43	39
Högskolan Kristianstad		100	73	48	45	37	38
Södertörns högskola		100	59	48	38	29	38
Gymnastik- och idrottshögskolan		100	88	71	69	32	34
Högskolan Dalarna		100	56	39	42	42	32
Högskolan i Gävle		100	73	56	47	35	32
Mälardalens högskola	100	65	46	37	35	29	

[81]

På 60 procent (12 av 20) av ämneslärarutbildningarna är det fler än hälften som hoppat av utbildningen. Mindre än en tredjedel är kvar sista terminen på Mälardalens högskola, Högskolan Dalarna och Högskolan i Gävle. Det ser något bättre ut på grundlära­r­utbildningarna där bara tio procent (2 av 20) har en avhoppsfrekvens på fler än hälften. Men det är totalt sett mycket dystra siffror med tanke på det enorma behov av lärare som finns de kommande åren.

81 Svensson, Fredrik och Sofia Berlin Kolm (2017), *Tidiga avhopp från högskolan – Analyser av genomströmning på de tio största yrkesexamensprogrammen*, rapport 2017:17, s. 33, tabell 30, Universitetskanslersämbetet 2017.

Termin	T1	T2	T3	T4	T5	T6
Linnéuniversitetet	100	91	81	78	76	76
Högskolan i Halmstad	100	97	89	85	82	75
Linköpings universitet	100	87	75	72	69	67
Högskolan Väst	100	80	68	69	68	66
Högskolan Kristianstad	100	83	75	67	67	65
Göteborgs universitet	100	88	76	71	66	65
Örebro universitet	100	85	74	74	65	64
Luleå tekniska universitet	100	86	70	68	66	64
Karlstad universitet	100	86	74	70	67	64
Högskolan i Jönköping	100	83	76	72	67	63
Umeå universitet	100	75	67	64	61	63
Malmö högskola	100	83	72	68	63	63
Högskolan i Gävle	100	75	73	71	65	62
Uppsala universitet	100	81	69	94	62	62
Mittuniversitetet	100	68	56	52	55	53
Högskolan Dalarna	100	88	67	57	55	52
Högskolan i Borås	100	78	69	61	55	52
Södertörns högskola	100	82	65	62	65	45
Stockholms universitet	100	86	72	67	85	44

[82]

Ett sätt att förhindra avhoppet enligt Svensson och Berlin Kolm skulle kunna vara att höja antagningskraven till lärarutbildningarna. Då skulle förväntningarna på nybörjarstudenternas kunskaper och färdigheter kunna höjas samtidigt som avhoppet skulle minska, men detta skulle samtidigt stänga ute fler potentiella studenter från högskolan.

Lön och arbetsmiljö

Forskarna Mats Persson och Eva Skult har i en studie om hur lärarnas löner har utvecklats i ett längre tidsperspektiv i jämförelse med andra jämförbara yrkesgrupper kunnat visa att det under det senaste halvsekllet har lönat sig allt sämre att utbilda sig till lärare.^[83] Den svåra frågan, menar de, är om det är lönerna som försvårat rekryteringen till läraryrket eller om arbetsmiljön spelar större roll. Persson och Skult konstaterar att "om arbetsmiljön långsiktigt har försämrats har detta inte på något vis kompensats av en bättre löneutveckling – snarare tvärtom. Som en följd av att läraryrket blir mindre attraktivt kan man vänta sig att de studenter som har de största möjligheterna att välja söker sig till andra utbildningar."^[84] Att höja lärarlönerna har varit ett stående inslag i lärarfackens recept på hur läraryrkets status ska höjas och hur fler ska lockas in till yrket. Det är troligt att arbetsmiljöfrågan faktiskt väger ännu tyngre med rapporter om fysiskt och psykiskt våld i skolan mot lärare, den yrkesgrupp som också ligger i topp när det gäller sjukskrivningar på grund av stressrelaterad psykisk ohälsa.^[85]

82 Svensson, Fredrik och Berlin Kolm Sofia (2017), *Tidiga avhopp från högskolan – Analyser av genomströmning på de tio största yrkesexamensprogrammen*, rapport 2017:17, s 35, tabell 32, Universitetskanslersämbetet 2017.

83 Persson, Mats och Skult Eva (2014), "Lärarlönerna", *Ekonomisk debatt*, nr 4 2014, årgång 42.

84 Ibid. s.15

85 Lärarförbundet (2017), "Lärare överrepresenterade bland sjukskrivna", artikel på lararforbundet.se 2017-06-07.

Att göra:

Renodla lärarnas arbetsuppgifter – undervisningen i fokus

Hur ska man få in nya lärare i yrket och behålla de befintliga? Genom att låta dem göra det de är bäst på – undervisa. Skala helt enkelt bort alla andra uppgifter som inte har med undervisning att göra.

Oannonserade skolbesök av Skolinspektionen och Arbetsmiljöverket, särskilt på skolor med vitesföreläggande eller upprepade kritik

Det måste vara omöjligt att huvudmän år efter år misslyckas med att ge lärarna rätt förutsättningar för att kunna göra sitt jobb. Skolinspektionen och Arbetsmiljöverket behöver hitta samverkansformer för att grundligt komma åt de arbetsmiljöproblem som drabbar elever såväl som lärare. Levererar inte huvudmannen förbättringar ska konsekvensen vara höga vitesbelopp.

10. Stärk elevhälsan

De här psykosymatiska symptomen syns bland alla grupper och jag tycker också att det glöms bort i debatten ibland, att det lätt bara handlar om tjejerna. Men det här syns bland pojkarna, det syns bland hbtq-personerna, det syns bland de nyanlända, så det här är ett stort samhällsproblem vi måste ta tag i. Och det värsta är väl att politikerna är så rörande överens om att det är ett problem, men det är ingen som kommer med policyförslag eller resursförändringar.

Lina Hultqvist, ordförande för Sveriges Elevkårer, i *Jakten på den jämlika skolan*, poddavsnitt nr 7 "Dags att börja lyssna på eleverna".

Inte bara lärare har en påfrestande arbetsmiljö i skolan, elever har det också. Elevhälsan är ett område som ofta hamnar i skymundan när det gäller frågan om en jämlik skola, vilket är märkligt eftersom elevers mående självklart påverkar deras skolgång. Sveriges Elevråd (SVEA) har för 2018–2019 elevhälsan som skolpolitisk fokusfråga och poängterar det självklara med varför på sin hemsida:

Studier visar att antalet elever som känner sig stressade över sitt skolarbete har dubblats sedan 1997. Psykisk ohälsa är dubbelt så vanligt bland tonåringar som uppger att de är stressade av sitt skolarbete, jämfört med tonåringar som uppger att de inte är det. Brister i kommunikationen mellan olika parter i skolan och en ostrukturerad arbetsplan är faktorer som bidrar till stress. För att bryta trenden krävs förebyggande arbete både genom att psykiska hälsokontroller kompletterar de fysiska hälsokontrollerna som genomförs regelbundet i skolan, och genom ett hälsofrämjande kulturarbete. Elever måste må bra för att lyckas i skolan.

I poddavsnittet "Dags att börja lyssna på eleverna", med Julia Lindh, ordförande för SVEA och Lina Hultqvist, ordförande för Sveriges Elevkårer, blir det också uppenbart att elevhälsan är viktig för skolhuvudmännen att ta tag i.^[86] Skollagen ställer krav på tillgänglighet till elevhälsa och Julia Lindh säger att det är sorgligt att se hur arbetet med elevhälsan skiljer sig åt så mycket från skola till skola eftersom tillgänglighet är en tolkningsfråga:

Vad räknas som tillgängligt? Vad räknas som att det ska finnas någon tillgänglig för eleverna? Ja, någon kan tolka det som att det är en kurator på 500 elever och någon annan kan tolka det som en kurator på 3 000 elever.

Lina Hultqvist påpekar att ett sätt att faktiskt komma närmare en jämlik skola är att satsa på skolans stödfunktioner och att det är positivt att det

⁸⁶ Podd *Jakten på den jämlika skolan*, nr 7 "Dags att börja lyssna på eleverna", publicerad 2017-10-24.

börjat uppmärksammas,^[87] men det är trots detta relativt tyst om detta område, kanske för att det är lättare att fokusera på det enkelt mätbara, tror Julia Lindh:

Jag tror att det handlar mycket om att det slår bättre att prata om hur dåliga resultat vi har i skolan och om hur vi måste bli bättre på att lära oss. Och även om skolan har lika stort uppdrag att förmedla kunskap som demokrati- och värdegrundsuppdraget, så pratar man oftast väldigt mycket mer om kunskapsuppdraget. Det är lättare att mäta på något sätt, det är lättare att trycka på att man ska lära sig saker, än att man faktiskt ska må bra, vilket är lite skrämmande. Men också att man inte ser hur de går hand i hand. Man ska lösa det ena först och sen ska man jobba med det andra. Först ska vi skapa bra resultat, sen får vi ta de här lite mjukare frågorna, men man förstår inte att när man faktiskt mår bra, ja då får man också bättre resultat och lär sig bättre. Och tvärtom också, att när man lär sig bra i skolan, trivs i skolan, ja då mår man ju också bättre. Att man inte förstår hur de går hand i hand utan ser dem som en pendel som svänger mellan värdegrund och kunskapsuppdraget.^[88]

Det cirkulära sambandet mellan lärande och hälsa, som Julia Lindh pratar om, är naturligtvis grundläggande. När man inte mår bra är det svårt att lyckas i skolan, när man inte lyckas i skolan är det svårt att må bra.

87 Elevhälsan tas till exempel upp i kapitel 9.3 "En stärkt och mer tillgänglig elevhälsa" i Skolkommissionens slutbetänkande SOU 2017:35, *Samling för skolan*.

88 Podd *Jakten på den jämlika skolan*, avsnitt 7 "Dags att börja lyssna på eleverna" publicerad 2017-10-24.

IV. Sammanfattande reflektion: den ojämlika skolan handlar om klass

Ibland sägs det att vi inte talar om klass längre. När det gäller skolans ojämlika förutsättningar och resultat är kopplingen till socioekonomisk bakgrund väldigt tydlig. Skolans problem är ett klassproblem. I mars 2014 skrev Gustav Fridolin en famös debattartikel där han enligt rubriksättaren skulle ordna upp skolans problem på 100 dagar om han blev utbildningsminister.^[89] Det har gått många fler dagar än 100 och det är mycket kvar att ordna, och hans ord från debattartikeln då, ”Sverige har gått från att vara ett land där alla elever, oavsett vad ens föräldrar arbetar med, tjänar eller heter, får en ärlig chans i skolan till att vara ett land där bildningsklyftorna växer. Ingen tjänar på en segregerad skola”, är lika aktuella i dag. Regeringen har kommit en bit på vägen, men borde gå mycket längre i sina förslag under valåret 2018. En skola för alla behöver inte vara en prioritet för Alliansen, men den måste vara det för den rödgröna regeringen.

I januari 2017 presenterade Lärarförbundet, Lärarnas Riksförbund och LO ett gemensamt åtgärdsprogram för att åtgärda den ojämlika skolan: ”Likvärdighetsagendan”. När den skulle överlämnas till utbildningsminister Gustav Fridolin och gymnasie- och kunskapsminister Anna Ekström sa LO:s förste vice ordförande Therese Guovelin:

I skolan läggs grunden för hur du kommer att klara dig senare i livet. Därför behöver vi en jämlik skola där alla elever får samma chans att lyckas. Det är våra medlemmars barn som drabbas hårdast av den ojämlika skolan.

Det är precis detta som måste vara målbilden: Att skapa en skolpolitik som har bestämt sig för att inga barn och unga ska straffas för i vilken familj de är födda, vilken bostadsort de kommer ifrån och vilken etnisk bakgrund de har.

Ord byts ibland ut för att inte stigmatisera personer eller arbeten. Men ibland kanske man bara ska kalla en spade för en spade och inte prata om ”utsatta områden”, ”socioekonomiskt svaga områden”, ”resursstark” och ”resurssvag”. Skolans problem har med klass att göra, skolsegregationen handlar om hur vissa människor värderas mer och andra mindre, hur vissa elevers dåliga resultat accepteras, andras inte, och hur vissa barns framtida liv döms ut innan de har hunnit börja. Statistiken gör ont att läsa, men det är väldigt tydligt att barn till föräldrar med kort utbildning inte får lika bra lärare som barn till föräldrar med längre utbildning, de får sämre lärare om kvalitet mäts i andel behöriga lärare eller tid i yrket. Barn till föräldrar med kort utbildning får inte heller den arbetsro och trygga skolmiljö som de så väl behöver, de har en sämre miljö än barn till föräldrar med längre utbildning. Vilken skolgång barn får i Sverige har med klass att göra. Många av de utmaningar som skolan kämpar med för att kunna vara en likvärdig

89 Fridolin, Gustav (2014), ”Så räddar vi skolan på 100 första dagarna”, *Aftonbladet* 2014-03-05.

och samhällsbärande kunskapsinstitution grundas i att hela vårt samhälle är segregerat. Så har det förstås varit i alla tider, men det allvarliga är att vi på egen hand har vänt utvecklingen i fel riktning – trots alla samhälleliga framsteg och tvärtemot alla politiska ambitioner har segregationen och ojämlikheten ökat. Eftersom skolan är en samhällsfråga och samhället en skolfråga påverkar det naturligtvis vilket perspektiv och fokus som läggs på skolpolitiken.

Referenser

- Antemar Gudrun (2016), *Lika betyg, lika kunskap? En uppföljning av statens styrning mot en likvärdig betygssättning i grundskolan*, RiR 2011:23.
- Ambrose, Anna (2016), *Att navigera på en skolmarknad. En studie av valfrihetens geografi i tre skolor*, Diss. Stockholm: Stockholms universitet, 2017.
- Arevik, Niklas (2013), "Ökad skolsegregation föräldrarnas fel", *Lärarnas tidning* 2013-11-13.
- Baylan, Ibrahim och Stefan Löfven (2014), "Jämlikhet en förutsättning för framgångsrik skola", *Aftonbladet* 2014-04-18.
- Bengtsson, Per (2015), "Regeringen vill styra bort från NPM", *Pedagogiska magasinet* 2015-03-03.
- Bergling, Mikael (2017), "I lärarbristens spår: Örebro flyttar skolor in till stan", *Skolvärlden* 2017-11-30.
- Brandén, Maria, Birkelund, Gunn Elisabeth och Ryszard Szulkin (2016), *Does School Segregation Lead to Poor Educational Outcomes? Evidence from Fifteen Cohorts of Swedish Ninth Graders*, rapport 2016:4, Linköpings universitet.
- Bringselius, Louise och Bo Rothstein (2017), "Tillit till medarbetarna ökar både effektivitet och kvalitet", *Dagens Nyheter* 2017-12-16.
- Bunar, Nihad, red. (2015), *Nyanlända och lärande: mottagande och inkludering*, Natur & Kultur, Stockholm 2015.
- Edmark, Karin, Frölich, Markus och Verena Wondratschek (2015), "Det fria skolvalet – varken mirakelmedicin eller undergångsrecept", *Ekonomisk debatt*, nr 2 2015, årgång 43.
- ESO (2017), "Efter PISA och TIMMS – hur går vi vidare?", webbsänt seminarium 2017-01-12. <http://eso.expertgrupp.se/seminarium/den-svenska-skolans-svaga-resultat-vad-kan-vi-gora-dem/>.
- Fahlén, Åsa (2017), "Lärare slår larm om kaos i förortsskolorna", *Aftonbladet* 2017-11-04.
- Fejes, Andreas och Magnus Dahlstedt, red. (2018), *Skolan, marknaden och framtiden*, Studentlitteratur, Lund 2018.
- Fejes, Andreas och Magnus Dahlstedt (2018), "Systemet med fritt skolval måste bytas ut", *Svenska Dagbladet* 2018-01-21.
- Florin, Christina (2010), "Lärarnas professionalisering", www.lararnashistoria.se, 2010.
- Fridolin, Gustav (2014), "Så räddar vi skolan på 100 första dagarna", *Aftonbladet* 2014-03-05.
- Garme, Cecilia (2014), "Läslinjen", webbpublicerad artikel i *Fokus* 2014-01-24.
- Grönqvist, Hans och Susan Niknami (2017), *Ankomst och härkomst – en ESO-rapport om skolresultat och bakgrund*, rapport 2017:3, Elanders Sverige AB, Stockholm 2017.
- Grönqvist, Erik och Jonas Vlachos (2008), *Hur lärares förmågor påverkar elevers studieresultat*, rapport IFAU 2008:25, Uppsala 2008.
- Gustafsson, Björn, Katz, Katarina och Torun Österberg (2017), "I socialt utsatta områden påverkas ungdomars utbildningsval av nedslående exempel", *Ekonomisk debatt*, nr 22017, årgång 45.
- Gustafsson, Jan-Eric, Sörlin, Sverker och Jonas Vlachos (2016), *Policyidéer för svensk skola*, s.69, SNS Förlag, Stockholm 2016.

Hadzialic, Aida och Ardalan Shekarabi (2016), "Freda svenska skolan från vinstintressen", *Expressen* 2016-05-10.

Hansson, Åse och Jan-Eric Gustafsson (2016), "Pedagogisk segregation: Lärarkompetens i den svenska grundskolan ur ett likvärdighetsperspektiv", *Pedagogisk Forskning i Sverige* årg 21 nr 1-2 2016.

Hartman Laura, red. (2011), *Konkurrensens konsekvenser. Vad händer med svensk välfärd?*, SNS Förlag, Stockholm 2011.

Heikkilä, Mia (2015), "Pojkarna förlorar inte för att de är pojkar", *Dagens Samhälle* 2015-04-27.

Horvatovic, Iva (2017), "En majoritet vill ha kvar det fria skolvalet", svt.se/nyheter 2017-07-02.

Kornhall, Per (2013), *Barnexperimentet – svensk skola i fritt fall*, Leopard förlag, Stockholm 2013.

Larsson, Åsa (2017), "Nu blir nationella proven mer styrande", *Skolvärlden* 2017-11-15.

Leijnse, Emma (2017), *Fördel kvinna – Den tysta utbildningsrevolutionen*, Natur & Kultur, Stockholm 2017.

Lewin, Leif (2014), *Staten får inte abdikera – om kommunaliseringen av den svenska skolan*, s. 52, SOU:2014:5.

Lewin, Leif (2017), "New Public Management var ett misstag", *Skola och Samhälle* 2017-02-06.

LO, Lärarförbundet och Lärarnas Riksförbund (2017), *Likvärdighetsagendan*, nedladdningsbar rapport på respektive förbunds hemsida, Stockholm 2017.

Lundahl, Christian, Hultén Magnus och Sverre Tveit (2016), *Betygssystem i internationell belysning*, Skolverket 2016.

Lundahl, Christian och Hultén Magnus (2017), "Skolans betygssystem saknar vetenskaplig grund", *Dagens Nyheter* 2017-01-11.

Lundahl, Christian, Jönsson, Anders, Klapp, Alli, Hultqvist, Lina, Lindh, Julia, Forsgren, Hanna och Johanna Jaara Åstrand (2017), "Fel att låta 24 timmar avgöra elevers betyg", *Aftonbladet* 2017-06-29.

Lärarförbundet (2016), "Återinförande av ämnesbetyg kräver förankring hos lärarna", lararforbundet.se 2016-11-14.

Lärarförbundet (2017), *Lägre andel behöriga på skolor med stora utmaningar*, rapport på lararforbundet.se.

Lärarförbundet (2017), "Lärare överrepresenterade bland sjukskrivna", artikel på lararforbundet.se 2017-06-07.

Lärarnas Riksförbund (2013), *Undervisningstiden i gymnasieskolan – En undersökning av gymnasieskolans viktigaste resurs*, rapport 2013-10, Stockholm 2013.

Lärarnas Riksförbund (2017), *Mer resurser till utsatta skolor – En granskning av situationen på 128 skolor med särskilda utmaningar*, Stockholm 2017.

Melander, Åsa (2015), *Great expectations: Hackney och konsten att vända en skolkommun i kris*, rapport Timbro 2015.

Pelling, Lisa och Marcus Strinäs (2016), *Jämlikhetsskapande integration – En handlingsplan i tio punkter*, rapport från Arena Idé, Stockholm 2016.

Persson, Mats och Eva Skult (2014), "Lärarlönerna", *Ekonomisk debatt*, nr 4 2014, årgång 42.

Prekopic, Vesna (2016), "Skolan i Husby – ett år senare", *Magasinet Arena*, nr 6 2016.

Prekopic, Vesna (2017), "Skolsatsning utan krav riskerar likvärdigheten", *Dagens Arena* 2017-09-24.

Regeringens pressmeddelande (2018), "Förslag om att begränsa vinsterna i välfärden", *regeringen.se* 2018-01-19.

Regeringens proposition "Om ansvaret för skolan", 1990/91:18. <https://data.riksdagen.se/fil/F91C5E1E-089E-49EF-9F74-55D06E3C5CE2>

Riksdagen, motion 2015/16:1467 "Förstatliga skolan".

Riksdagen, motion 2016/17:1083 "Förstatliga skolan".

Riksdagen, motion 2017/18:520 "En statlig skola för likvärdighet".

Riksrevisionen (2014), *Specialdestinerade statsbidrag – Ett sätt att styra mot en mer likvärdig skola?*, Riksrevisionen 2014:25, Stockholm 2014.

Sharif, Hassan (2017), "*Här i Sverige måste man gå i skolan för att få respekt*", Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2017.

Sjögren, Anna (2017), "Facken larmar om tuffa sparkrav", *Södra sidan* nr 25/2017.

SKL (2016), "SKL:s satsningar, utveckla skolan, hemsidetext publicerad 2016-08-22, <https://skl.se/skolakulturfritid/skolaforskola/sklssatsningarutvecklauskolan.95.html>.

SKL (2017), "Fördelarna med kommunal styrning", hemsidetext publicerad 2017-05-29 på <https://skl.se/skolakulturfritid/skolaforskola/nyhetsbrevskolaochforskola/skltyckerskola/fordelarnamedkommunalskola.12075.html>.

Skolinspektionen (2017), "34 fristående skolor får tillstånd att starta höstterminen 2018", pressmeddelande 2017-11-17.

Skolverket (2014), "Få lärare tycker att yrket har hög status", pressmeddelande 2014-06-25.

Skolverket (2015), *Finns förstelärarna där de bäst behövs?*, pm Skolverket.

Skolverket (2016), "Svenska elever bättre i Pisa", pressmeddelande 2016-12-06.

Skolverket (2016), "Elever bättre i matematik och naturvetenskap", pressmeddelande 2016-12-29.

Skolverket (2017), "17 000 fler nyanlända i grundskolan", pressmeddelande 2017-03-23.

Skolverket (2017), "Stora skillnader i gymnasiebehörighet mellan elevgrupper", pressmeddelande 2017-09-28.

Skolverket (2017), "Stort behov av fler lärare", pressmeddelande 2017-12-18.

SOU 2010:51, *Könsskillnader i skolprestationer – idéer om orsaker*, Stockholm: Fritzes.

SOU 2010:52, *Biologiska faktorer och könsskillnader i skolresultat*, Stockholm: Fritzes.

SOU 2014:5, *Staten får inte abdikera – om kommunaliseringen av den svenska skolan. Betänkande av utredningen om skolans kommunalisering*. Stockholm: Fritzes, 2017.

SOU 2017:54, *Fler nyanlända ska uppnå behörighet till gymnasiet*, Elanders Sverige AB, Stockholm 2017.

SOU 2017:35, *Samling för skolan – Nationell strategi för kunskap och likvärdighet*, Elanders Sverige AB, Stockholm 2017.

Statskontoret (2017), *Uppföljning av karriärstegsreformen*, rapport 2017:1.

Stigfur, Sophie (2017), "Skolorna i utsatta områden får sämre och sämre resultat", *Stockholm Direkt* 2017-04-19.

Svensson, Fredrik och Sofia Berlin Kolm (2017), *Tidiga avhopp från högskolan – Analyser av genomströmning på de tio största yrkesexamensprogrammen*, rapport 2017:17, Universitetskanslersämbetet 2017.

Svensson, Sten, "När kampen för en likvärdig skola byttes till dess motsats", i Katalys (2013), *Slaget om den likvärdiga skolan*, s.13–18, Kata förlag.

Thavenius, Jan (2012), "Vem kan man lita på?", *Skola och Samhälle* 2012-11-15.

Tottmar, Mia (2017), "I Södertälje pekar siffrorna åt rätt håll", *Dagens Nyheter* 2017-10-23.

TT (2017), "Fortsatta glapp mellan prov och betyg", *Sydsvenskan* 2017-11-16.

Utbildningsdepartementet (2017), *Svensk författningssamling förordning (2017:818) om statsbidrag för ökad jämlikhet i grundskolan*, utfärdad 2017-06-29.

Vlachos, Jonas (2012), "Är vinst och konkurrens en bra modell för skolan?", *Ekonomisk debatt*, nr 4 årgång 40.

Vlachos, Jonas (2017), "Fortsatt betygskaos i gymnasiet", *Ekonomistas*, 2017-12-06.

Westerlund, Hanna (2015), "Skolvalet förstärker sociala skillnader i Stockholm", *Stockholms Fria* 2015-12-30.

Wetterstrand, Frida, Sundhäll, Marcus och Christian Lundahl (2017), "Att få sina bedömningar granskade", *Utbildning & demokrati*, vol. 26 nr 2, s. 75-94.

Zachrisson Winberg, Johan (2017), "Tjejer får fler 'snällbetyg' än killar", *svt.se* 2017-05-17.

Åstrand Jaara, Johanna (2016), "Skrota skolpengen som ger friskolorna stora vinster", *Dagens Nyheter* 2016-09-28.

Öhrn, Elisabeth och Holm, Ann-Sofie, red. (2014), *Att lyckas i skolan. Om skolprestationer och kön i olika undervisningspraktiker*, Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

Poddavsnitt *Jakten på den jämlika skolan* (samtliga avsnitt finns på Soundcloud och iTunes)

1. Så ojämlik är den svenska skolan – samtal med Per Kornhall

När kan man säga att den svenska skolan var bra och när slutade den att vara det? Tillsammans med forskaren och författaren Per Kornhall pratar Vesna Prekopic om hur det generellt står till med jämlikheten i skolan och hur det sett ut i historiskt perspektiv. Hur har läraryrket förändrats över tid och vad beror det på att svenska lärarkåren är den lärarkår inom OECD som i högst grad ångrar sitt yrkesval?
(publicerad 2017-03-15)

2. Betyg – ett kvitto på kvalitet

Betyg ska spegla den kvalitet som eleven har på sitt kunnande. Likvärdig betygsättning betyder att elevers kunskaper bedöms på samma sätt oavsett vilken klass eller skola eleven går i. När Skolverket utvärderade betygssystemet 2016 ansåg många lärare att det är svårt att uppnå en likvärdig betygsättning, nationellt, inom kommunen men också i den egna skolan.

Nationella prov ska vara ett stöd i en rättssäker betygsättning, men läckta prov, fusk och tecken på betygsinflation underminerar betyg som kunskapsmätare. Är vi mer fixerade vid likvärdig betygsättning i Sverige än i resten av Europa? Hur bra är det med tidiga betyg? Och kan vi någonsin få en likvärdig bedömning och betygsättning? Professorn och betygsforskaren Christian Lundahl resonerar om betygens betydelse för den jämlika skolan med Malin Söderberg, biträdande rektor på Nacka gymnasium. (publicerad 2017-03-29)

3. Staten, skolan och styrningen

Sedan kommunaliseringen på 90-talet har röster höjts för att staten ska ta tillbaka ansvaret för skolan, men vad betyder det egentligen? Klart är i alla fall att likvärdigheten i skolan inte kan bero på enskilda kommuner, privata huvudmän, skolor, rektorer eller lärare, utan det behövs ett övergripande ansvar för att på systemnivå se till att skolan är likvärdig. Om tanken är att alla elever ska klara skolan, hur måste den då organiseras? Och hur viktigt är det med en gemensam kraftsamling för skolan, som den som Lärarförbundet, Lärarnas Riksförbund och LO visat upp? Vi träffar Åsa Fahlén, förbundsordförande för Lärarnas Riksförbund, som vet vad hon vill ha för skolans bästa.

(publicerad 2017-04-26)

4. Är det dags att satsa på killarna?

Det går bra nu. Åtminstone för tjejerna och kvinnorna. De får höga betyg i skolan, som gör att de kan skaffa sig åtråvärda akademiska utbildningar och välavlönade jobb. I andra änden står en allt större grupp killar och män som halkar efter på samma områden som tjejerna har framgång i. Det finns tydliga kopplingar mellan skillnaderna i grund- och gymnasieskolan och resten av det vuxna livet. På sikt ger det allvarliga konsekvenser för hela vårt demokratiska samhälle. Men hur hanterar skolan de inbyggda förväntningar och traditioner som följer med killarna och tjejerna in i skolan, och som så tydligt påverkar deras framtid? Hur kan man göra för att motverka att killarna hamnar ännu mer efter? Vi pratar med Sydsvenskans skol- och utbildningsreporter Emma Leijnse, aktuell med boken Fördel kvinna – den tysta utbildningsrevolutionen om varför det är dags att satsa på killarna.

(publicerad 2017-05-19)

5. Likvärdigheten brister när systemen brister – samtal med Jonas Vlachos och Johanna Jaara Åstrand

Lider skolan av resursbrist eller av att vara en felstyrd organisation? Behöver vi ett obligatoriskt skolval eller lottning? Vad är viktigast att ta tag i för att skapa en jämlik skola? Det finns många aspekter att vrida och vända på, inte minst när det gäller att se konsekvenserna av det fria skolvalet och friskolereformen. Elevsammansättningen måste lagregleras, tror Lärarförbundets ordförande Johanna Jaara Åstrand. Reformförslagen för att komma åt skolsegregationen är kända både för politikerna och, men det är inte självklart att alla verkligen vill göra något åt den, menar Jonas Vlachos, den skolforskande nationalekonomen. I det femte avsnittet av Jakten på den jämlika skolan samtalar vi om systemfelen i svensk skola.

(publicerad 2017-06-01)

6. Går det fria skolvalet att förena med en jämlik skola?

Live i Almedalen

Livepodd med Anna Ekström, Erik Blom och Anna Sjögren från TCO-landets scen i Almedalen.

Måste skolvalet avskaffas för att få vi ska få bukt med skolans segregation och bristande likvärdighet eller finns andra möjligheter till förändring inom rådande skolvalssystem? Med friskolereformen och det fria skolvalets införande skulle alla elever få ökade möjligheter till en bra skolgång. Istället har resultatskillnaderna och den socioekonomiska skolsegregationen ökat och likvärdigheten minskat. De elever som främst utnyttjar det fria skolvalet kommer i hög utsträckning från högutbildade familjer i välbärgade områden. Skolor med hög andel elever med utländsk bakgrund väljs bort och på skolor med låga resultat och högst andel obehöriga lärare går elever med svag socioekonomisk bakgrund. Måste skolvalet avskaffas för att få vi ska få bukt med skolans segregation och bristande likvärdighet eller finns andra möjligheter till förändring inom rådande skolvalssystem? Är en likvärdig skola i praktiken en utopi?

(publicerad 2017-07-04)

7. Dags att börja lyssna på eleverna

Elever har rätt till inflytande över sin utbildning och arbetsmiljö. Men hur mycket lyssnar rektorer och politiker på eleverna själva? Frågar man eleverna vad som är viktigt för en bra och jämlik skola kan svaren låta så här: Ge eleverna den garanterade undervisningstid de har rätt till. Resultaten får inte hänga på vilken lärare man har råkat få. Inför överklagansrätt på betygen. Satsa på att eleverna mår bra och känner sig trygga. I detta avsnitt ska just elevernas röster få höras när vi pratar skolans utmaningar. Gäster är Julia Lindh, ordförande för Sveriges Elevråd – SVEA och Lina Hultqvist, ordförande för Sveriges Elevkårer.

(publicerad 2017-10-24)

8. Nyanlända elever – vad hjälper och vad stjälper dem i skolan

Det har hänt många positiva förändringar i organiseringen kring nyanlända elever de senaste tio åren. Men medan strax över 90 procent av alla inrikes födda elever når gymnasiebehörighet är motsvarande siffra för utrikes födda elever cirka 65 procent. De som har det särskilt svårt att lyckas är främst elever som invandrat efter sju års ålder. Hur ser det ut med svensk skolas beredskap för att se till att även nyanlända elever får den skola de har rätt till? Vad görs i dag i klassrummen och vad kan göras annorlunda? Och när ska vi sluta se nyanlända som en homogen grupp? I dagens avsnitt pratar vi med Anna Kaya, lärare och anställd på Nationellt centrum för svenska som andraspråk, som skrivit boken Att undervisa nyanlända: metoder, reflektioner och erfarenheter (2016) och Hassan Sharif från Södertörns högskola som skrivit avhandlingen Här i Sverige måste man gå i skolan för att få respekt – nyanlända ungdomar i den svenska gymnasieskolans introduktionsutbildning (2017).

(publicerad 2017-12-15)

9. Ordning och reda – vikten av en kunskapsfokuserad skola

I Hackney i London genomgick några av Englands sämst presterande kommunala skolor en dramatisk förbättring på mindre än tio år efter att en stiftelse tagit över driften. Utifrån nyhetsrapporteringen i Sverige tycks det som att många skolor fortsätter att segregeras och underprestera år efter år innan det eventuellt sätts in kraftfulla åtgärder. Vad kan vi lära oss av andra länder för att få en skola för alla? Är det bakåtsträvande att prata om mer ordning och reda i svensk skola eller är det nödvändigt? Det pratar vi om i dagens avsnitt med skolutvecklaren och debattören Åsa Melander som skrivit rapporten "Great expectations: Hackney och konsten att vända en skolkommun i kris" och journalisten Cecilia Garme, specialiserad på politik, skola och arbetsmarknad, som bland annat varit på plats i Hackney och rapporterat därifrån.

(publicerad 2018-01-11)

10. Skolan som en del av en större jämlikhetsvision – samtal med statssekreterare Erik Nilsson

Skolan är den plats där samhället byggs. I en jämlik skola ska varje elev kunna frigöra sig från de hinder som kan finnas beroende på ekonomisk, social och kulturell fattigdom. Det tycker dagens gäst, statssekreterare Erik Nilsson. Han har bland annat varit skolborgarråd i Stockholms stad, chef för barn- och ungdomsförvaltningen i Botkyrka kommun och utvecklingschef på Skolverket, och är just nu statssekreterare åt gymnasieminister Anna Ekström. I dagens avsnitt samtal vi om hur man gör skolan jämlik i en segregerad och marknadsorienterad värld, när utbildning behandlas som en vara man köper och säljer? Och varför tar inte alla skolor ansvar för alla elever, vare sig de kommer från resursstarka hem eller inte? Och så vikten av språket, språket, språket!

(publicerad 2018-01-17)

11. Det är dags att göra något åt skolan nu – samtal med utbildningsminister Gustav Fridolin

Svenska skolresultat har på senare år gått upp i internationella mätningar, men vårt utbildningssystem är generellt sett mer ojämlikt än på länge. Utbildningsminister Gustav Fridolin har kallat det giftigt. I dagens avsnitt pratar vi med honom om vad han och regeringen vill göra åt saken.

